

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ**

ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТИ

“ОММАВИЙ АЛОҚАЛАР ВА РЕКЛАМА” КАФЕДРАСИ

ХОЛБОВЕВ СИРОЖИДДИН ЗУҲРИДДИНОВИЧ

**“АХБОРОТ ХУРУЖИ”ГА ҚАРШИ КУРАШ:
миллий ва халқаро тажрибалар**

МАЛАКАВИЙ БИТИРУВ ИШИ

**Илмий раҳбар:
ф.ф.н., доц. Тўлқин Эшбеков**

Тошкент – 2013

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3-6
I-БОБ. АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР	
1.1. Жамиятни ахборотлаштиришнинг ҳуқуқий асослари	7-18
1.2. Ахборотлашган жамият тараққиёти	19-30
II-БОБ. АХБОРОТ ГЛОБАЛЛАШУВИ ШАРОИТИДА	
МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАР	
2.1. Ахборот глобаллашувининг ижобий ва салбий жиҳатлари	31-42
2.2. Жаҳон ахборот майдонида ғоялар кураши	43-53
ХУЛОСА	54-56
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР	57-59

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ахборот асрининг энг муҳим жиҳатларидан бири – бутун жаҳон ягона ахборот маконига айланди. ХХІ асрдаги жаҳон ҳамжамияти ривожланишининг муҳим омили бўлиб ахборот-коммуникация технологиялари ҳисобланишидан яққол далолат беради. Ахборот олиш ва тарқатиш борасида беқиёс тараққиётга эришилди. Ахборот технологиялари, интернет тизими жамият ҳаёти ва фаолиятида ахборотнинг аҳамиятини кескин ошириб юборди. Ҳозирги кунда ижтимоий-техникавий ривожланиш билан ижтимоий-сиёсий ривожланиш ўртасида мутаносиблик мавжуд бўлган жамиятгина ҳар томонлама ривожланиши мумкин. Ана шу ривожланиш жараёнини илмий тадқиқ этиш мавзунинг долзарблигини кўрсатади.

Курраи заминдаги ҳар бир давлат ўзининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий муаммоларини ҳал этиб бориш билан бир қаторда ахборотга бўлган талаб-эҳтиёжларини тўлароқ қондиришга интилади. Глобаллашган дунёда ахборот халқлараро ва давлатлараро муносабатларда катта аҳамият касб этмоқда. У жаҳон ҳамжамияти ҳаётида ҳам ижобий, ҳам салбий куч сифатида намоён бўлиши мумкин. Шу маънода ахборот технологиялари соҳада катта имкониятга эга бўлган мамлакатлар қулай шароитга эга бўлишмоқда. Улар ўз манфаатларига мос келувчи қадриятлар, ғоялар ва нуқтаи-назарларини илгари сурмоқдалар. Ахборот асрининг ўзига хос жиҳатларидан бири – ҳар қандай ҳодиса ахборот технологиялари туфайли глобал воқеага айланмоқда. Масалан, 2000 йил 11 сентябрда Нью-Йоркда юз берган воқеа, Ливан тупроғидаги ҳарбий ҳаракатлар, Франциядаги ёшларнинг чиқишлари, айрим мамлакатлардаги сайловлар жараёнида юз бераётган ҳодисалар, авиаҳалокатлар, табиий офат, террорчилик ҳаракатлари ва бошқа шунга ўхшаш воқеа ва ҳодисалар бунинг ёрқин далили бўлади. Инсоният бундай хунрезликлар тагида қандайдир ахборот хуружлари бўлганини теран англаб етмоқда. Аввал бир тўда бузғунчилар ғаразли мақсадда ахборот хуружини амалга оширадilar. Бу билан улар ўзларига ўхшаган ғаразли мақсадда ҳеч

нарсадан тап тортмайдиган кимсаларни топадилар. Қанча соддадил кишиларинг онгини заҳарлайдилар. Онги заҳарланганлар эса қилаётган ишлари қанчалик хатарли эканликларини англаб етишлари ғоят мушкулдир. Қанчадан-қанча кишилар қалбида битмас жароҳатга айланган Андижон воқеалари ҳам ана шундай заҳарланганлар фожеаси бўлиб чиққанини кенг жамоатчилик аллақачон англаб етди. Бундай ғайриинсоний ҳодисалар, ғоялар замирида қандай мақсадлар ётганини ҳар томонлама пухта ўрганиш ва илмий жиҳатдан тадқиқ этиш мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Мавзунинг яна бир долзарб жиҳати шундаки, мазкур малакавий битирув ишида ахборот хуружларига қарши ёшларда иммунитетни ошириш, очиқ ахборот тизимларида, хусусан, ОАВда ахборот хуружларига қарши кураш мавзуси атрофлича тадқиқ этилган.

Ишнинг илмий янгилиги. ОАВ соҳасида назариётнинг амалиёт билан узвий боғлиқлиги бутун ахборот тўплаш ва тарқатиш жараёнида кўзга яққол ташланади. Қайсики мавзуда қалам тебратмайлик, аввало унинг назарий жиҳатларини пухта эгаллаган журналистлар кўзлаган мақсадларига албатта эришадилар. Ишда биз ахборот хуружи мавзусини илмий нуқтаи-назардан тадқиқ қилишга ҳаракат қилдик. Бу борада тўпланган тажрибалар ҳам тадқиқотда илмий нуқтаи назардан ўз исботини топган.

Ишнинг мақсади ва вазифалари. Тадқиқотнинг асосий мақсади – айнан ахборот хуружи мавзусини илмий нуқтаи назардан ўрганиш ва тадқиқ қилишдир. Бу борада миллий матбуотимизда муайян тажрибалар тўпланган. Жумладан, ахборот хуружларига қарши қатор мақолалар ёритилмоқда. Ишда ана шу жараён ҳам илмий тадқиқ этилди.

Ишнинг мақсадидан келиб чиққан ҳолда тадқиқотимиз вазифалари қуйидагича белгиланди:

- ахборот хуружи мавзусини илмий-назарий жиҳатдан ўрганиш ва тадқиқ этиш;
- матбуотда ахборот хуружларига қарши ёритилаётган мақолаларни илмий асосда ўрганиш ва тадқиқ этиш;

– ушбу мавзуда ОАВда ёритилаётган мақолаларни таҳлил этиш ва баҳолаш;

– ушбу мавзуда ёритилаётган материалларни ҳар томонлама таҳлил этган ҳолда хулосаларни баён этиш ва тегишли тавсиялар бериш.

Тадқиқотнинг объекти ва предмети шуки, аудиторияда очик ахборот тизимларида айланувчи ахборотларни боҳалашга психологик имменитут ва онгли равишда оқилона ёндашишни тарбиялаш мақсадида очик ахборот тизимларидаги долзарб ахборий психологик хавфсизлик муаммоларини идрок этиш ҳисобланади. Мазкур муаммонинг муҳимлигини яна юқори технологик коммуникация воситалари амал қилаётган шароитларда айрим кишилар, жамият, давлат, жаҳон ҳамжамияти ҳуқ-атвори ва ҳаракатини ҳатто биргина ахборот канали ёрдамида бошқаришни амалга оширишнинг улкан имконияти пайдо бўлганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Бугунги кунда келиб, иқтисодий, сиёсий ва бошқа мақсадларга эришиш учун ҳарбий устунлик ёки кучнинг ўзи етарли эмаслигини чуқур англаган ҳолда табиий ва бошқа бойликлари кўп бўлган кичик давлатларни ўзларига қарам қилиб олишга интиломоқдалар. Бунда ахборий босим ва тазйиқ ўтказиш қулай усуллардан бирига айланган. Буни собиқ иттифоқ парчаланганидан сўнг айрим давлатлардаги “рангли инқилоблар” мисолида ҳам кўриш мумкин. Бу ҳол бизнинг замонамизда халқаро муносабатларнинг кўринишларидан бирига айланмоқда. Шул боис рухий тазйиқ ўтказишни минимум даражага келтириш учун ҳозирда бирор жамиятга таъсир ўтказиш мақсадида фойдаланилаётган шакл, усул ва йўсинларни ўрганиш шундай таъсирга учраши мумкин бўлган айрим давлатлар, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси учун ҳам ниҳоятда муҳимдир. Аудитория у ёки бу ахборотдан қандай мақсад кўзлангани, кимнинг манфаатига хизмат қилишини аниқ белгилашни ўрганиш талаб этилади. Ахборот соҳасида шахс ва жамият манфаатларига тазйиқ манбалари деганда инсон ва фуқаронинг очик ахборотга эга бўлиши, қонун билан тақиқланмаган фаолиятни амалга оширишда уларнинг ҳуқуқларини чеклаш тушунилади. Булар эса шахсий

хавфсизлик маънавий ва ақлий ривожланишни таъминловчи ахборотлар ҳисобланади. Юқорида баён этилган фикрлардан келиб чиққан ҳолда ушбу тадқиқот объекти сифатида матбуотда ахборот-психологик хавфсизликка оид ёритилган мақолалар ўрганилди. Ана шу мақолалар илмий таҳлили тадқиқот предмети ҳисобланади.

Ишнинг амалий аҳамияти. Шиддаткор даврда айниқса журналистлар ахборот тўплаш ва тарқатиш борасида янги-янги муаммоларга дуч келиши табиий ҳолга айланган. Сўнгги йилларда мамлакатимизга четдан қилина бошлаган ахборот хуружларига қарши кураш журналистлардан жуда катта меҳнат ва матонат талаб қилаётганини изоҳлашга ҳожат бўлмаса керак. Бундан асосий мақсад ўша захарли ахборотларга қарши айниқса ёшларда зарур иммунитетни оширишдир. Шу билан бир қаторда ўша ахборот хуружларига қарши курашиш ҳам талаб этилади. Ишда ана шундай кураш борасида етук журналистларимиз томонидан ёритилган мақолалар ҳам таҳлил этилди. Ишнинг амалий аҳамияти – унда тадқиқ ва таҳлил этилган мавзулардан журналистика факультети талабалари, ушбу соҳага қизиққан ёшлар, ушбу мавзуда қалам тебратаётган турли даражада журналистлар кенг фойдаланишлари мумкин.

Малакавий битирув ишининг тузилиши. Мазкур иш кириш, ҳар бири икки фаслдан иборат бўлган икки боб, хулоса ва адабиётлар ҳамда манбалар рўйхатидан иборат бўлиб, унинг ҳажми 72 бетни ташкил этди.

I-БОБ. АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

1.1. Жамиятни ахборотлаштиришнинг ҳуқуқий асослари

Журналист қайсики мавзуда фикр юритишидан илгари унинг луғавий маъносини тўғри англаши лозим. Ахборот (лотинча «informatio»-тушунтирма, баён этмоқ) замонавий фан ва сиёсатнинг асосий тушунчаларидан бири; дастлаб кишилар томонидан оғзаки, кейинроқ ёзма ёки бошқа шакллар узатилган маълумот; XX асрнинг ўрталаридан бошлаб инсонлараро, инсон-автомат, автомат-автомат ўртасидаги маълумот ҳамда ҳайвонлар ва ўсимликлардаги сигнал алмашинуви, хужайрадан хужайрага муайян белгиларнинг узатилиши ва шу кабиларни англата бошлаган.

Ижтимоий ҳаётга татбиқан ахборот – кишилар, предметлар, фактлар, ходисалар, жараёнлар ва шу кабилар ҳақидаги маълумот (маълумотлар мажмуи)ни англатади. Шу ўринда “сўзлар эса ҳаётдан олинган факт, воқеа, ходисаларни ўзида ифода этувчи хабарга айланади”¹ ва ахборот сифатида қабул қилинади.

Ахборотлаштириш – ахборот ресурсларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш ҳисобига фуқаролар, давлат ҳокимияти ва ўз-ўзини бошқариш органлари, ташкилотлар ва жамоат бирлашмаларининг ахборот соҳасидаги эҳтиёжларини қондириш, ҳуқуқларини рўёбга чиқариш мақсадида оптимал шароитларни яратиш учун ташкил этиладиган ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техник жараёнлар мажмуи.

Информацион жараёнлар – ахборотни қидириш, йиғиш, қайта ишлаш, тўплаш, сақлаш ва тарқатиш жараёни.

Ахборот тизими (информацион система)-информацион жараёнларни амалга оширувчи тартибга солинган ҳужжатлар ва ахборот технологиялари мажмуи.

Ахборот ресурслари – муайян (кутубхона, архив, фонд, маълумотлар банки каби) ахборот тизимларидаги алоҳида ҳужжатлар ва ҳужжатлар мажмуи.

¹ Худойкулов М. Оммавий ахборот воситалари назарияси. – Т.: Университет, 1999, 22-б

Ижтимоий-сиёсий ахборот – ижтимоий ва сиёсий ҳаёт борасида жамият аъзолари, ижтимоий гуруҳлар, сиёсий ташкилотлар ўртасида алмашинув предмети ҳисобланган ва улар ўз фаолиятида фойдаланадиган билимлар, маълумотлар ва хабарлар мажмуи.

Ижтимоий-сиёсий ахборотлар инсонлар ўртасидаги алоқалар, сиёсий жараёнлар, жамиятни бошқариш, илмий, ўқув ва тарбиявий ишларни ташкил этиш, тарғибот ва ташвиқотни амалга оширишда тобора муҳим ва устувор аҳамият касб этмоқда.

Тўлалиги, асосланганлиги ва ишончлилиги муҳим аҳамият касб этадиган ижтимоий-сиёсий ахборотларни ишлаб чиқишда фан, уларни тарқатишда ОАВ муҳим роль ўйнайди.

Ахборот маданияти техник-технологик ва ижтимоий-маданий жиҳатларга эга. Техник-технологик жиҳатдан ахборот маданияти ахборотни олиш, қайта ишлаш, сақлаш ва етказиб беришга хизмат қиладиган техник-ахборот воситалари ва улардан оқилона фойдаланиш усуллари ҳақидаги билимлар тизимини англатади. Шу ўринда Юртбошимизнинг “ахборот оламидаги устунлик кўп нарсани ҳал этадиган бугунги вазиятда мустақил онг ва мустақил фикрга эга бўлган шахсни тарбиялаш масаласи нафақат маънавий, керак бўлса, муҳим аҳамият касб этади”² деган фикрларини эслаш жоиз. Ижтимоий-маданий маънода ахборот маданияти инсоннинг муайян маънавий-ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий ва эстетик қадриятларни ўзлаштирган ҳолда ахборот майдонида ҳаётий фаолият кўрсатишини англатади. Ахборот истеъмоли маданияти ахборот дунёсидан ижтимоий тараққиётга хизмат қилувчи маълумотларни саралаб олиш борасидаги билимлар, қобилият ва малакани ўзида ифода этади.

Ахборотлашган жамият – кишилиқ жамияти ривожланишининг ҳозирги босқичида шаклланаётган ва ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ахборот ҳамда информатикадан оқилона фойдаланишга асосланган сифатий ҳолатини тавсифловчи тушунча. Ахборотлашган жамият назарияси асосчилари

² Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон. 2009, 9-б.

ижтимоий ривожланишни «босқичлар алмашинуви» нуқтаи назаридан караган ҳолда, унинг шаклланишини қишлоқ хўжалиги, саноат ва хизматлар иқтисодиётидан кейин пайдо бўлган иқтисодиётнинг тўртинчи – “ахборот сектори” юзага келиши билан боғлайдилар.

Уларнинг фикрига кўра, индустриал жамиятнинг асоси бўлган капитал ва меҳнат ахборотлашган жамиятда ўз ўрнини ахборот ва билимга бўшатиб беради. Ахборотлашув жараёни жамиятдаги иқтисодий ҳамда ижтимоий-маданий ўзгаришларга жиддий таъсир кўрсатади. Ғарб социологлари фикрига кўра, ахборотлашган жамият техника соҳасида – ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, таълим ва маиший ҳаётга ахборот технологияларининг кенг жорий этилиши; иқтисодий ҳаётда – ахборотнинг товарга айланиши; ижтимоий ҳаётда – ахборот турмуш, ҳаёт даражаси ўзгаришининг асосий омилига айланиши; сиёсий соҳада – кенг миқёсда фикр алмашишга замин яратувчи хилма-хил ахборотларни эркин олишга йўл очилиши; маданият соҳасида – ахборот алмашинуви давр эҳтиёжларига жавоб берадиган нормалар ва кадриятларнинг шаклланиши билан характерланади.

Ахборотлашув жараёни қатор муаммоларни ҳам келтириб чиқаради. «Юмшоқ эротика»дан тортиб “очиқ порнография”гача бўлган ҳодисалар билан боғлиқ муаммолар ана шулар жумласидандир. Бундай ҳолатларнинг тўла-тўқис олдини олиш ҳозирги даврда бирмунча қийин кечмоқда. Зеро, ахборот тармоқларининг узилишларсиз ишлаши унинг муҳим сифатий белгиси ҳисобланади ва бу жараён доимий такомиллашувни бошдан кечирмоқда. Демак, юқоридаги каби «муаммолар» йўлига қанчалик тўсиқ қўйилмасин ғаразли кимсалар ўз манфаатлари йўлида уларни «айланиб» ўтишининг турли хил усулларини “ўйлаб топишмоқда”.

Яна бир муаммо муаллифлик ҳамда интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ. Шундай экан, ахборот тармоғида кўпчилик кўра олмайдиган ҳудудлар юзага келиши табиий. Бугунги кунда компаниялар ўз ахборотларини ҳимоя қилиш ва рухсат этилмаган киришларнинг олдини олиш учун катта маблағлар сарфлаётгани ҳам шундан. Шу билан бирга

муайян ахборотларни яширишдан тортиб, уни ноқонуний равишда эълон қилишгача бўлган кўринишларда намоён бўладиган суиистеъмолликлар ҳам келиб чиқиши мумкин.

Ахборот турли ижтимоий қатламлар, профессионал ва миллий гуруҳлар вакилларига ҳар хил таъсир қилиши баробарида уни истеъмол қилиш амалиёти турли гуруҳларда бир-биридан кескин фарқ қилиши мумкин. Бу, энг аввало, ахборот манбалари миқдори ўртасидаги фарқда намоён бўлади. Масалан, айрим одамларда ахборот манбаи минимал (телевидение, радио), айримларда эса кенг (интернет, янги телекоммуникациялар тизими) бўлиши мумкин.

Ёшлар ўзининг ҳаракатчанлиги ва янгиликка интилувчилиги ҳамда бўш вақт ресурсига эгаллиги туфайли юқори даражада коммуникатив фаоллик кўрсатишади. Бошқа гуруҳларда эса, нисбатан пассивлик кузатилади. Уларга хос бундай хусусиятлар салбий оқибатларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Бу биринчи гуруҳ учун тобора фаоллашаётган агрессив сиёсий таъсирга берилиб кетиш хавфининг мавжудлигида, иккинчи гуруҳнинг эса, позитив мазмунга эга ахборотлар таъсиридан ташқарида қолиши билан белгиланади. Глобаллашув шароитида ахборот ҳажмининг катталиги, уларнинг замонавий тезкор воситалар орқали тарқатилаётгани ахборот соҳасининг ижтимоий маконнинг бошқа шаклларида тубдан фарқ қилишини таъминламоқда. Хусусан, замонавий оммавий ахборот воситалари (айниқса, Интернет тизими) орқали тарқатилаётган хабар ва маълумотларга турли сиёсий тақиқлар, давлат чегаралари тўсиқ бўла олмайди.

Ахборот истеъмоли ижтимоий, аниқроғи, маънавий эҳтиёжларни қондиришга қаратилган ҳодисадир. Ахборот истеъмоли хизматлар истеъмолининг ўзига хос шакли ҳисобланади. Маълумки, ҳар қандай хизматни истеъмол қилишдан аввал унинг сифати, нархи, фойдаси, қулайлиги ва бошқа шу каби хусусиятларига эътибор берилади. Бу жараёнда, истеъмол қилинаётган хизматнинг талаб-таклиф хусусиятлари ҳам инобатга олинади. Масалан, таклифи камайиб кетган хизматларнинг истеъмол

даражаси юқори бўлиб, уларга талаб кучаяди. Мазкур хусусиятлар ахборот истеъмоли жараёнига ҳам хосдир. Бироқ, маънавий неъмат бўлган ахборотни истеъмол қилиш ўзига хос томонлари билан ҳам ажралиб туришини таъкидлаш жоиз. Хусусан, ахборот конкрет шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлат томонидан истеъмол қилинади-ки, мазкур даражаларда истеъмол жараёнлари бир-биридан фарқ қилади. Масалан, бирон шахс учун қизиқарли бўлган маълумот, муайян ижтимоий қатлам ёки гуруҳ учун аҳамиятсиз бўлиши мумкин. Шунингдек, ахборот макон ва замон хусусиятларига ҳам эга. Чунончи, Ғарбда ўта оммабоп бўлган ахборотлар, Шарқ халқлари томонидан кам истеъмол қилиниши мумкин. Бундан ташқари, маълум бир тарихий даврда катта қизиқиш билан кутиб олинган маълумотлар, вақт ўтиши билан одатий ҳолга айланиши ва ижтимоий ҳаётда муҳим рол ўйнамаслиги мумкин.

Ахборот истеъмоли, ким томонидан истеъмол қилинишидан қатъи назар, қабул қилиш, тушуниш, талқин этиш каби бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган босқичларда амалга ошади.

Бугунги кунда, ахборот истеъмоли жараёни ҳам ўзига хос маданиятни тақозо этмоқда-ки, маданиятнинг бундай шакли инсоният маънавий маданиятининг таркибий қисмига айланиши зарур.

Ахборот истеъмоли маданияти глобаллашув жараёнларининг характерли хусусиятларидан бири бўлган, Интернет тармоғи жадал ривожланиб бораётган ҳозирги шароитда, айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

Шунинг учун, ҳозирги давр кишиси олдида ахборот танлаш имконияти шу қадар юқори-ки, унинг талабини қондира олмайдиган маълумотлар бир зумда қимматини йўқотиши аниқ. Шу нуқтаи назардан қараганда, бугунги кунда ахборот истеъмоли аввалгиларидан тубдан фарқ қилади.

Шубҳасиз, зарур ахборотларга эга бўлишга интилиш – давр талаби. Бироқ, айти пайтда, шахс ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлатнинг ўзи ҳақида ахборотларни тарқатиши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунинг икки асосий жиҳати мавжуд. Биринчидан, масалан, Интернет тармоғи

имкониятлари кенгайиб бораётган ҳозирги даврда, улардан мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида тутган ўрнини мустаҳкамлашда кенг фойдаланиш зарур. Чунки, жаҳонга танилиш учун нафақат реал дунёда, балки, ахборот дунёси (виртуал олам)да ҳам ҳаракатлар олиб бориш зарур. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов таъкидлаганларидек, «бу борада ишни тўғри ташкил этиш учун Интернет тизимидан самарали ва оқилона фойдаланиш, уни ўзимизнинг маълумотлар билан тўлдириш керак...бизнинг заиф томонимиз шундаки, Интернетда Ўзбекистон билан боғлиқ маълумотлар жуда кам. Нега деганда, бизда бу жараённинг техникаси ва технологияси талаб даражасида эмас. Миллий қадриятларимиз, тарих ва меросимиз, бугунги фан, санъат ва адабиётимизнинг энг яхши намуналарини Интернетга киритиш дастури ишлаб чиқилмаган»². Иккинчи муҳим жиҳат шундаки, юртимиз ҳаётига доир айрим ноҳолис, тор доирадаги манфаатлардан келиб чиқиб тарқатилаётган маълумотларга жавобан ахборотларни глобал миқёсда тарғиб-ташвиқ этиш ташқи ахборот хуружларига қарши ўзига хос қалқон вазифасини бажаради. Бу эса, турли геосиёсий манфаатлар доирасидаги ахборот хуружлари таъсирини камайтириш ва миллий ахборот макони хавфсизлиги таъминланишининг муҳим шарти ҳисобланади.

Бунинг учун, кишиларда ахборот истеъмоли маданиятини юксак даражада шакллантиришга эришиш зарур. Шундагина маълумотларга кўр-кўрона эргашиш, уларни нотўғри талқин этишнинг олди олинади. Энг муҳими эса, ахборот истеъмоли маданиятига эга инсон, жамият, халқ ва миллат ғаразли манфаатлар доирасидаги геоахборотлар таъсирига тушиб қолмайди. Албатта, ахборот истеъмоли маданиятининг шаклланиши мураккаб жараён бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида тизимли равишда саъй-ҳаракатларни олиб боришни тақозо этади.

² Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13–жилд.-Т., Ўзбекистон. 2005. – Б. 301-302

Ахборот истеъмоли маданияти ҳам маданиятнинг бошқа шакллари каби бир қатор функцияларни бажаради. Коммуникатив, регулятив (тартибга солиш), ахборот, аксиологик (баҳолаш) каби функциялар шулар жумласидандир. Биз таҳлил этаётган муаммо доирасида ахборот истеъмоли маданиятининг аксиологик функцияси алоҳида аҳамиятга эга. Масалан, Интернет орқали жуда кўп ижобий маълумотлар билан бирга, Шарқ маданиятига, хусусан, кишиларимиз хулқу одобига салбий таъсир этувчи ахборотлар ҳам узатилаётгани, табиийки, кишиларимиз, айниқса, ёшларимиз ғоявий тарбиясига салбий таъсир этиши мумкин. Ахборот истеъмоли маданиятини шакллантириш орқалигина бундай таъсирларнинг олдини олиш мумкин. Шунингдек, “биз баъзан Ғарб маданияти тўхтовсиз кириб келаётгани ҳақида таассуф билан гапирамиз. Бу шундай кучли оқимки, унга қарши чиқиш жуда мушкул. Бунинг фақат битта йўли бор. У ҳам бўлса, Интернетга ўзимизга мос бўлган маълумотларни ўз вақтида киритишдан иборат”³.

Ҳамма гап, мазкур муҳим ресурсдан ким ва қандай мақсадларда фойдаланишида.

Бошқача айтганда, тармоқдан иллат қидириш билан оввора бўлмасдан, унинг имкониятларидан юртимиз шон-шуҳратини дунё миқёсида кенг ёйиш йўлида фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Чунки, Интернет виртуал, аммо, объектив ҳодисадир. Унинг ҳаётимизга кириб келишини назорат қилиб бўлмайди. Одамларимизни Интернет тизимидан узоқроқ тутишга интилиш эмас, балки, ундан оқилона фойдаланишга ўргатиш, ахборот истеъмоли маданиятини юксалтиришга ҳаракат қилишимиз тўғри бўлади. Зеро, кишиларда ахборот истеъмоли маданияти шаклланган бўлса, миллий қадриятларимизга зид бўлган хабар, маълумотларни “...баҳолаш пайтида, албатта, ҳар бир шахснинг ўз қарашлари, қадриятлар тизими муҳим роль ўйнайди. Лекин, аксарият ҳолларда бундай пайтда, айниқса, баҳоланилаётган

³ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13–жилд.-Т., Ўзбекистон. 2005. – Б. 304

ходиса ўзга маданиятга тегишли бўлса, ўзимиз мансуб бўлган маданият руҳимизга сингдирган кадриятлар тизими устувор бўлади ва бутун бўй-баста билан ўзлигини намоён қилади... маданиятнинг баҳолаш функцияси туфайли танланиш содир бўлади, маданиятдаги барқарорлик, ҳар бир даврдаги айнийлик, ўзига хослик, айна пайтда, давомийлик, ворислик таъминланади”⁴.

Шунинг учун, ҳозирги даврда аҳолимиз, айниқса ёшларимизнинг ахборот узатишнинг замонавий техникаси ва технологиясини мукаммал даражада ўзлаштириши муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун, мамлакатимизда Интернетдан фойдаланиш тизимини янада ривожлантириш билан бирга, мазкур тармоққа миллий манфаатларимиз акс этган ахборотларни турли шакл ва тилларда киритиб бориш зарур. Зеро, жамиятимиз ҳаётининг турли соҳалари тўғрисида ахборот берувчи объектив, жозибадор маълумотларнинг Интернет саҳифаларидан кенг ўрин эгаллаши, Ўзбекистоннинг глобал ахборот маконидаги ўрнининг мустаҳкамланишига хизмат қилади.

Бугунги кунда ахборот жуда кенг ва ҳар тарафлама тушунилади. У иштирок этмаган билим соҳасини топиш қийин. Жуда катта ахборотлар “информация” яъни “ахборот” тушунчаси майдони ҳақиқатдан ҳам одамларни маҳкам ўраб олади. XXI аср ахборотнинг назарий ва амалий ижоди энг чўққисига етган аср. Шунинг учун ҳам, XXI асрни ахборот асри деб таъкидлашмоқда.

Хўш, ўзи аслида ахборот нима? Ахборот – шахс, факт, предмет, воқеа-ходиса ва жараёнлар ҳақидаги маълумотлар. Маълумки, ахборот ҳар хил бўлиши мумкин, яъни узатилган маълумотлар, компьютарда сақланган ахборотлар, “бўёқлар”, кўчирмалар, хат ёки эсдалик ёзувлар, архивлар, формулалар, схемалар, диаграммалар, маҳсулот моделлари, асл намуналар, диссертациялар, суд ишлари ва бошқалар.

Бошқа маҳсулотларга ўхшаб информация ҳам ўз фойдаланувчиларига, харидорларига эга. Шунинг учун ҳам маълум бир мижозларига эга. Ахборот

⁴ Шермухамедов С., Очилдиев А. Маданият ва цивилизация. – Фарғона, 2000. – Б. 37

қабул қилувчилар ва ишлаб чиқариш талабларига жавоб берадиган хусусиятларига эга. Мижозлар нуқтаи назарига кўра, фойдаланаётган информациянинг сифати қўшимча молявий ва маънавий самара бериши керак. Узатувчилар нуқтаи назаридан эса, муҳим тижорат сирининг сақланиши, ишлаб чиқариш бозорида товарларни сотиш ва хизмат кўрсатишда, омадли рақботлашишга имкон бериш керак, - деб ҳисоблашади. Бу табиийки, сир сақланиши керак бўлган ахборотни ҳимоя қилишга таъсир кўрсатишни талаб этади.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, давлат ахборот инфраструктурасининг ривожланиши жамият ва давлатнинг ҳамма жабҳаларини, жумладан, одамларнинг дунёқарашини ва уларнинг меҳнат, ижтимоий ва сиёсий ҳаётда иштирок этиши шартларини ўзгартириб, жамият ривожланишини тезлаштиради. Ҳар хил ахборот технологиялари, автоматлаштирилган системалар ва маълумотлар базаси давлат структураларини, иқтисодиётни ва мамалкат мудофаасини бошқаришнинг ажралмас қисми бўлиб қолди. Бугунги кунда халқаро майдонда иқтисодий ва ахборот потенциалининг ўрни ва унга бўлган талаб ошиб бормоқда.

Фуқаролик ҳуқуқ қонунчилигимизда ҳам бошқа объектлар сингари ахборот тушунчаси объект сифатида қабул қилинди. Ахборот ўз бозорига эга. Бозорга эга бу товар моддий бойликларига ва қийматига эга янги кўринишдаги объект ҳисобланади. Биз уни кўз билан кўрмасакда ёки тасаввур қилмасакда, қўлимиз билан ушламасакда маълум бир қийматга эга.

Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги Қонунида ахборотнинг ўзи нима, унинг ҳуқуқий эгаси, мулкдори ким, улар ўртасидаги муносабатлар қандай тартибга солинади, умуман, ахборот билан бўлган муносабатлар қай даражада ўрнатилади, деган масалаларга жуда кенг ойдинлик киритилган. Яъни таъкидлаб ўткан асосий тушунчаларга қуйидаги таърифлар берилади:

– ахборот манбалари ва тақдим этилиш шаклидан қатъи назар, шахслар, предметлар, фактлар, воқеалар, ҳодисалар ва жараёнлар тўғрисидаги маълумотлар;

– ахборот мулкдори ўз маблағига ёки бошқа қонуний йўл билан олинган ахборотга эгалик қилувчи, ундан фойдаланувчи ва уни тасарруф этувчи юридик ёки жисмоний шахс;

– ахборотни муҳофаза этиш ахборот борасидаги хавфсизликка таҳдидларнинг олдини олиш ва уларнинг оқибатларини бартараф этиш чоратадбирлари;

– ахборот ресурслари алоҳида ҳужжатлар, ҳужжатларнинг алоҳида тўпламлари, ахборот тизимларидаги (кутубхоналардаги, архивлардаги, фондлардаги, маълумотлар банкларидаги ва бошқа ахборот тизимларидаги) ҳужжатлар ва ҳужжатларнинг тўпламлари;

– ахборот соҳаси субъектларнинг ахборотни яратиш, қайта ишлаш ва ундан фойдаланиш билан боғлиқ фаолияти соҳаси;

– ахборот борасидаги хавфсизлик ахборот соҳасида шахс, жамият ва давлат манфаатларининг ҳимояланганлик ҳолати;

– ахборот эгаси қонунда ёки ахборот мулкдори томонидан белгиланган ҳуқуқлар доирасида ахборотга эгалик қилувчи, ундан фойдаланувчи ва уни тасарруф этувчи юридик ва жисмоний шахс;

– махфий ахборот фойдаланилиши қонун ҳужжатларига мувофиқ чеклаб қўйиладиган ҳужжатлаштирилган ахборот;

– оммавий ахборот чекланмаган доирадаги шахслар учун мўлжалланган ҳужжатлаштирилган ахборот, босма, аудио, аудиовизуал ҳамда бошқа хабарлар ва материаллар;

– ҳужжатлаштирилган ахборот – идентификация қилиш имконини берувчи реквизитлари қўйилган ҳолда моддий жисмда қайд этилган ахборот.

Ушбу қонунда ахборотнинг қандай тайёрланиши, қандай айрибошланиши, ахборотни тайёрловчи ва истеъмолчилар ўртасидаги муносабатлар қандай фарқланиши, умуман давлатга тегишли ахборотлар,

хусусий ахборотлар, хавфли ахборотлар, хавфсиз ахборотлар каби қатор қоидалар ўрнатилдики, бу бевосита ахборотнинг объект эканлигини тан олдиради. Демак, шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, мана шу тўпланган маълум бир моддий қийматга эга бўлган, кишиларнинг онги, тафаккури, тасаввурига таъсир этадиган у ёки бу кўринишдаги фикрни шакллантиришга хизмат қиладиган ахборотлар мажмуи: босма ахборотлар, даврий нашрлар, эфирдаги ахборотлар (РВ, ТВ), электрон тизим яъни, Интернет тармоғидаги ахборотлар бўладими, бу ахборотларни ички ва ташқи манбалардан ҳимоя қилиш зарур. Бу муносабатлар “ахборот ҳуружи” деган тушунча билан таърифланади. Демак, ахборот хавфсизлиги дегани, республика ҳудудида мавжуд бўлган давлат органлари, нодавлат ташкилотлар, фуқаролар, умуман, жамиятда истеъмолда бўлган ахборотларнинг эркин ва қонуний айланишини ҳимоя қилиш ва таъминлаш.

Ўзбекистонда тайёрланадиган ахборотни Ўзбекистон ҳудудидан ташқарида, хорижий мамлакатларда эркин айланишини таъминлашда амалдаги қонунлар ва халқаро ҳуқуқий меъёрлардаги ҳужжатларга амал этилишидан келиб чиқадиган муносабатларда тартибга солинади. Яъни, содда қилиб тушунтирадиган бўлсак, ахборот хавфсизлиги ҳар бир кишининг соғлиги, саломатлиги қандай ҳимоя қилинадиган, таъминланадиган бўлса, унинг онги ва тафаккурига киритиладиган ахборотларнинг тўғрилиги мана шундай таъминланиши керак. Демак, ушбу фаннинг ўқитилишидан мақсад ҳам талабаларга, яъни келажакда бўлажак журналистларга давлат сирини, миллий ахборот хавфсизлигини қандай сақлаш ва таъминлаш кераклигини тушунтириш. Бу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар қуйилади:

1. Миллий ва ахборот хавфсизлиги ўртасидаги ўзаро боғлиқликни кўриб чиқиш;
2. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига қизиқишларини, дунё миқёсидаги сиёсий ўрни, ролини ўрганиш;
3. Ахборотга хавф соладиган омилларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш масалалари;

4. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш усуллари;
5. Ахборот хавфсизлигини таъминлашда халқаро ҳамкорлик;
6. Давлат сиёсати даражасида ахборот хавфсизлигини таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш.

Ахборот хавфсизлиги Республика ҳудудидаги мавжуд давлат бошқарувини, жамият бошқарувини издан чиқаришга қаратилган ҳар қандай ахборотларга қарши кураш тизимининг ташкил этилиши, десак ҳам бўлади.

1.2. Ахборотлашган жамият тараққиёти

Дунёдаги тараққийпарвар мамлакатлар ривожланишида ахборотнинг ўрни алоҳида бўлгани ҳақида қатор адабиётларда асослаб берилган. Ўзбекистон мустақилликка эришганидан буён матбуот ва бошқа оммавий ахборот воситалари жамиятда ўзига хос ижтимоий институт сифатида шаклланди. Матбуот чинакам ҳаёт кўзгуси, “тўртинчи ҳокимият” даражасига кўтарилмоқда. Ахборот давлат ва жамият ривожланишининг муҳим омилидир. Ахборот асрида жамият ахборотсиз яшай олмайди. Дунё ягона ахборот маконига айлаган бир паллада ундан “ҳоли” бўлиш ҳам мумкин эмас. Мамлакатимизда ҳам жамиятни ахборотлаштириш қонун билан белгилаб қўйилган. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги қонуни 4-моддасида ахборотлаштириш соҳасидаги давлат сиёсати аниқ белгилаб қўйилган. Унга кўра: ахборотлаштириш соҳасидаги давлат сиёсати ахборот ресурслари, ахборот технологиялари ва ахборот тизимларини ривожлантириш ҳамда такомиллаштиришнинг замонавий жаҳон тамойилларини ҳисобга олган ҳолда миллий ахборот тизимини яратишга қаратилган. Ахборотлаштириш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

ҳар кимнинг ахборотни эркин олиш ва тарқатишга доир конституциявий ҳуқуқларини амалга ошириш, ахборот ресурсларидан эркин фойдаланишини таъминлаш;

давлат органларининг ахборот тизимлари, тармоқ ва ҳудудий ахборот тизимлари, шунингдек юридик ҳамда жисмоний шахсларнинг ахборот тизимлари асосида Ўзбекистон Республикасининг ягона ахборот маконини яратиш;

ҳалқаро ахборот тармоқлари ва интернет жаҳон ахборот тармоғидан эркин фойдаланиш учун шароит яратиш;

давлат ахборот ресурсларини шакллантириш, ахборот тизимларини яратиш ҳамда ривожлантириш, уларнинг бир-бирига мослигини ва ўзаро алоқада ишлашини таъминлаш;

ахборот технологияларининг замонавий воситалари ишлаб чиқарилишини ташкил этиш;

ахборот ресурслари, хизматлари ва ахборот технологиялари бозорини шакллантиришга кўмаклашиш;

дастурий маҳсулотлар ишлаб чиқариш ривожлантирилишини рағбатлантириш;

тадбиркорликни кўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, инвестицияларни жалб этиш учун қулай шароит яратиш;

кадрлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, илмий тадқиқотларни рағбатлантиришдан¹ иборат. Булар юртимизда ахборотлаштириш соҳасидаги давлат сиёсатини тўлақонли амалга оширишга хизмат қилади.

Очиқ айтиш керакки, собиқ мустабид тузум даврида ОАВга оид бирорта қонун йўқ эди. У даврда “бундай қонунга эҳтиёж йўқ”, деган тушунча бўлар, ОАВ ва жамият ривожини ҳам шунга яраша ҳаминқадар эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг ахборотлаштиришнинг қонуний базаси мустаҳкамланди. Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 30 августда “Ноширлик фаолияти тўғрисида”ги ва “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги, 1997 йил 24 апрелда “Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ҳамда “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги, 1997 йил 26 декабрда “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги, 2002 йил 12 декабрда “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги, 2003 йил 11 декабрда “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги, 2007 йил 15 январда “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги (янги таҳрири) қонунлари қабул қилинди. Шунингдек, “Реклама тўғрисида”ги (1998 йил 25 декабрь),

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги қонуни. Ахборот ва ахборотлаштиришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. –Т.: Адолат, 2008. – 50 б.

“Телекоммуникациялар тўғрисида”ги (1999 йил 20 август) қонунлар ҳам моҳиятан кўп жиҳатдан ОАВ билан боғлиқ. Уларнинг барчаси жамиятимизда муҳим ижтимоий воқеликка айланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 3 июлдаги “Матбуот ва ахборот соҳасида бошқарувни такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони мамлакат ижтимоий ҳаётини демократлаштириш ва эркинлаштириш шароитида халқимизнинг ахборотга бўлган талаб-эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш, оммавий ахборот воситалари, ноширлик ишлари ва матбаачиликни кенг кўламда ривожлантиришга кўмаклашиш, ахборот хизматларининг замонавий бозорини шакллантириш йўлида муҳим қадам бўлди. Фармоннинг 4-бандида “Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва ахборот агентлигига цензура, таҳрир қилиш, тақиқлаш ҳамда оммавий ахборот воситалари фаолиятига ўзгача тарзда ғайриқонуний аралашиш катъиян ман этилади” деб белгилаб қўйилди.

Маълумки, ахборот инсоннинг доимий эҳтиёжига айланган. Ҳар куни ўнлаб телеканаллар, радиоэшиттиришлар, газеталар ва интернет орқали қанча ахборотларга эга бўлишидан қатъи назар яна ахборот кутиб яшайди. Юртимиз истиқлолга эришганидан буён халқимизнинг ахборотга бўлган ғоят катта эҳтиёжини қондириш борасида улкан вазифалар амалга оширилмоқда. Агар бундан ўн беш йил олдин республикамызда 475 та оммавий ахборот воситаси фаолият кўрсатган бўлса, бугунги кунда бу рақам 1156 тани ташкил этмоқда. Жумладан, 702 номдаги газета, 244 номда журнал, 19 номда бюллетень-ахборотномалар, 79 та телерадио тармоқлари, 108 та веб-сайт, 4 та агентлик² оммага тезкор ахборотлар етказмоқда.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги Лицензиялашни ташкил этиш бошқармаси маълумотларида қайд этилишича, ҳозирги кундаги глобаллашув жараёнининг кучайиши, ахборот алмашинувининг кенгайиши натижасида мамлакатимиз оммавий ахборот воситалари ходимлари фаолиятида ҳам

² Қаранг: Ғуломов Ш. Миллий матбуотимизда янги босқич. //Ўзбекистон матбуоти, 2010 йил, 1-сон, 22 б.

³ Қаранг: Қонун устиворлиги – бош вазифа. //Ўзбекистон матбуоти, 2009 йил, 6-сон, 18 б.

тубдан сифат ўзгаришлари, яъни тезкор ва пухта ишланган маълумотларни ўз вақтида узатиш, тўғридан тўғри кўрсатув ва эшиттиришларни ишлатишдек масъулиятли вазифаларни амалга оширишни тақозо этмоқда³. Демакки, матбуот ва телерадио ходимлари, интернетдаги веб-сайтлар мутасаддилари ижодий фаолиятлари самарадорлигини тобора ошириб боришлари тақозо этилади. Халқимизнинг кундалик ахборотга бўлган эҳтиёжларини имкон қадар қондириб бориш абадул-абад давом этадиган муҳим жараён дир.

Мавзу моҳиятидан келиб чиққан ҳолда айтиш жоизки, халқимиз, айниқса ёшларнинг ахборотга бўлган эҳтиёжлари қанчалик тўлақонли қондирилса, улар чет эл радиоларига, интернетдаги олди-қочди гапларга шунча камроқ кулоқ тутадилар. Назари тўқ одам ҳар хил майда-чуйдаларга суқланмагани каби ҳар куни етарли даражада ахборотга эга бўлган шахс четдан келадиган олди-қочди гапларга деярли эътибор бермайди. Қулоғига кирган тақдирда ҳам ўша ишончсиз ахборот таъсирига тушиб қолмайди. Демак, жамиятнинг тўлақонли ахборотлашиши амалда одамлар, айниқса ёшларни ҳам бузғунчи ғоялардан ҳимоялашга хизмат қилади.

Бугун кенг жамоатчиликка, айниқса талабчан ёшларга қандай ахборотлар зарурлигини изоҳлашга ҳожат йўқ. Улар мамлакатимизда ва жаҳонда юз бераётган энг муҳим воқеа-ҳодисалар ҳақида тезкор ва ҳаққоний ахборотга эга бўлиб боришни истайдилар. Шундай ахборотлар ўз вақтида етказилмаса, қандайдир маънавий бўшлиқ пайдо бўлиши шубҳасиз. Қаердаки маънавий бўшлиқ пайдо бўлдими, четда пайт пойлаб юрган кимсалар бузғунчи ғояларини тикиштиришга ва ёшлар онгини заҳарлаш ҳаракат қиладилар. “Бундай кучларнинг ғаразли муносабати аввало бой ва қадимий маънавиятимизга қарши қаратилгани, улар халқимизни ана шу бебаҳо бойликдан жудо қилиш учун ҳар хил усул ва воситалар билан зўр бериб уринаётгани барчамизни ташвишлантормасдан қолмайди, албатта,— деб таъкидлайди давлат раҳбари.— Нега деганда, инсониятнинг кўп минг йиллик тажрибаси шундан далолат берадики, дунёдаги зўравон ва тажовузкор кучлар

қайси бир халқ ёки мамлакатни ўзига тобе қилиб, бўйсундирмоқчи, унинг бойликларини эгалламоқчи бўлса, авваламбор, уни қуролсизлантиришга, яъни энг буюк бойлиги бўлмиш миллий қадриятлари, тарихи ва маънавиятидан жудо қилишга уринади”⁴. Дарҳақиқат, бу ҳол тарихда кўп бора тасдиғини топган. Буни собиқ мустабид тузум даврида она тилимизга, динимизга, урф-одатлар, маросимлар, миллий байрамларимизга қилинган тажовузлар мисолида ҳам кўриш мумкин. Аслини олганда ҳар бир миллат ё халқ маънавияти унинг тақдирига айланиб, ёш авлод келажаги йўлида ғоят муҳим ўрин тутишини ҳаёт ўзи исботламоқда.

Тараққиёт йўлини танлаган давлатларда ахборотлашиш қанчалик муҳим ўрин тутаётгани кузатилмоқда. Бугун жамият қанчалик ахборотлашса, унинг миллий манфаатларига хизмат қиладиган ахбороти шунчалик устувор даражада бўлади. Бундай ахборот ўзга ахборотлар таъсирини пасайтиради, таъбир жоиз бўлса, уни йўққа чиқаради. Ахборотлашган жамиятда ОАВнинг ўрнини кучайтириш мақсадида Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди кейинги йилларда оммавий ахборот воситаларининг жамият тараққиётидаги ўрни, медиа-тузилмалар ва давлат ўртасидаги муносабатларнинг замонавий йўллари муҳокама қилиш, миллий журналистиканинг энг яхши анъаналарини ривожлантириш, юртимизнинг жаҳон ахборот майдонидаги мавқеини оширишга кўмаклашиш, янгиланаётган жамиятда журналистнинг роли, вазифалари ва масъулиятини холис баҳолаш мақсадида анъанавий равишда тегишли тузилмалар билан ҳамкорликда медиафорум ўтказиб келмоқда⁵. Бундан ташқари ҳам ахборотлаштириш тизимини ривожлантиришга хизмат қиладиган жуда кўп тадбирлар ўтказиб келинади. Мақсад – ахборот истеъмолчиларининг талаб ва истакларини қондириб бориш.

⁴ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 11 б.

⁵ Қаранг: Ахборотлашган жамиятда ОАВ ўрни. //Моҳият, 2008 йил 26 сентябрь.

Жамият ҳар қанча ахборотлашган бўлишига қарамай баъзи кишилар тўғри, ҳаққоний ахборот ўрнига турли олди-қочди, салбий ахборотларга ўзгача эътибор билан қарайдилар. Бундай ҳол айрим ёшлар орасида кўпроқ учрайди. Чунончи, баъзи давраларда “мен Ўзбекистон телевидениесини кўрмайман”, “ўзимизнинг газеталарни ўқигим келмайди” қабилида фикр юритадиганлар ҳам кам эмас. Таассуфки, шундай кимсалар “эхтиёжи”ни яхши англаган баъзи хорижлик устамонлар атай уларбоп ахборотларни қалаштириб ташлашга ҳаракат қиладилар. Улар ўзларини гўё ҳақиқатни ошқор этаётгандек қилиб кўрсатиб, аслида чиройли ниқобланган ахборот хуружини усталик билан амалга оширадилар. Бу билан соддадил кишиларни, ишонувчан ёшларни аврашга уринадилар. Бу саъй-ҳаракатлар замирида қандай мақсадлар ётгани сир эмас. “Ҳар томонлама чуқур ўйланган, катта молиявий ва моддий манбаларга эга бўлган бундай ҳаракатларнинг ортида қандай мақсадлар турибди, улар учун бу қадар кўп куч ва маблағ сарфланаётганини қандай изоҳлаш мумкин, бу ҳақда нега айнан бугун сўз юритишга, жамиятимиз, халқимиз эътиборини бу муаммога қаратишга мажбур бўляпмиз, деган саволлар кўпчилиқни қизиқтириши табиий, албатта,– деб таъкидлайди давлат раҳбари.– Аввало, бундай хатти-ҳаракатлар замирида ўз ҳаёти ва келажагини ўз қўли билан барпо этаётган давлатлар, жумладан, Ўзбекистонга нисбатан муайян сиёсий марказлар томонидан турли хил фалсафий, мафкуравий, информацион воситалардан усталик билан фойдаланган ҳолда таъсир ўтказиш, ҳали дунёқараши тўлиқ шаклланмаган ўғил-қизларимизни танлаган йўлидан оғдириш, уларнинг қалбига биз учун мутлақо бегона ва зарарли бўлган қарашларни сингдириш, маънавий илдиз ва томирларимиздан жудо қилишдек ғаразли интилишлар яширингани бугун тобора аён бўлмоқда”⁶.

Дарҳақиқат, маънавиятга қарши қаратилган ҳар қандай ахборот хуружи ва “оммавий маданият” ниқоби остидаги таҳдидлар мамлакат хавфсизлигига, халқимиз миллий манфаатларига катта зарар етказади. Пухта ўйланган

⁶ Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 6-7 б.

бундай ғайришуурий ҳаракатлар соғлом авлод келажагини таъминлаш йўлидаги жиддий хатарлардан бирига айланиши ва охир-оқибатда жамиятни инқирозга олиб келиши мумкин. Аслида вайронкор ғоялар билан яшайдиган ғанимларнинг муддаолари ҳам шу.

Мутахассислар фикрича, ахборотлашув жараёни жамиятдаги иқтисодий ҳамда ижтимоий-маданий ўзгаришларга жиддий таъсир кўрсатади. Чунончи, ғарб социологлари фикрига кўра, ахборотлашган жамият техника соҳасида – ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, таълим ва маиший ҳаётга ахборот технологияларининг кенг жорий этилиши, иқтисодий ҳаётда – ахборотнинг товарга айланиши, ижтимоий ҳаётда – ахборот турмуш, ҳаёт даражаси ўзгаришининг асосий омилига айланиши, сиёсий соҳада – кенг миқёсда фикр алмашишга замин яратувчи хилма-хил ахборотларни эркин олишга йўл очилиши, маданият соҳасида – ахборот алмашинуви давр эҳтиёжларига жавоб берадиган нормалар ва қадриятларнинг шаклланиши билан характерланади.

Айни пайтда ахборотлашган жамият:

- уйда ишлашнинг кенгайишига, транспорт ҳаракатининг камайишига ва бунинг оқибатида табиатга тушадиган “юк”нинг кескин қисқаришига олиб келади;

- иш кунининг қисқариши одамларнинг уйда кўпроқ бўлишига ва оилавий муҳитнинг барқарор бўлишига замин яратади;

- кейинги юз йилликларда кишилар шаҳар яшаш ва ишлаш учун энг қулай макон, деган хулосага келдилар. Ахборотлашув жараёни эса, қишлоқдан туриб ҳам бутун олам билан мулоқот қилиш, энг обрўли ташкилотларда ишлаш, шаҳар аҳолиси баҳраманд бўлаётган маданият ютуқларини истифода этиш имкониятини яратади. Бу эса, ўз навбатида нисбатан осуда ва тинч бўлган, табиатга яқин қишлоқларга қайтиш ёки у ерда доимий қолиш учун замин яратади;

– маълумотлилик кўп даражада инсоннинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлиб қолади⁷.

Шу билан бир қаторда ахборотлашган жамиятда қатор муаммолар ҳам юзага келаверади. Маданият янгиликлари ҳақида гап кетганда телевизорда (айниқса Россия каналларида) намоиш этилаётган ҳаёсиз фильмлар ҳақида гапирмай бўладими? Ҳозирги пайтда кечаю-кундуз узлуксиз кўрсатувлар берилаётган каналларнинг бирида шунақа фильм тугаши билан иккинчисида янгиси бошланади. Миллион-миллион томошабинлар, айнқса ёшларнинг маънавий оламига беҳаё ёки ур-йиқит, беаёв қон тўкиш каби манзаралар қай даражада таъсир кўрсатишини ҳам ўйлаб кўриш зарур.

Интернет орқали тарқатиладиган “порнографик” суратлар, ғайриинсоний лавҳалар ёшлар онгига салбий таъсирини ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайди. “Оммавий маданият” ниқоби остидаги бошқа хуружлари ҳақида ҳам шундай фикр айтиш мумкин. Булар ўзига хос “санъат ахбороти” бўлиб, ёшлар онгига таъсир кўрсатиш даражаси анча юқори эканлигини унутмаслик даркор.

Жамиятимизда ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш ғоят муҳим аҳамият касб этади. Бу борада аввало жамоатчилик фикрини теран ўрганиб бориш мақсадга мувофиқдир. Шу ўринда айтиш жоизки, жамоатчилик фикри давлат ва жамият хавфсизлиги ҳамда барқарорлигини таъминлашда жуда муҳим ўрин тутди. “Ривожланган мамлакатларда жамоатчилик фикрини шакллантиришнинг умумий (оммавий ахборот воситалари, телевидение, реклама, шоу дастурлар) ва горизонтал (жамоат ташкилотлари, оила, норасмий лидерлар, корхоналар, партиялар) йўналишларига амал қилиб келади,— деб ёзади тадқиқотчи Дилдора Шукурова.— Бугунги кунда ахборот тарқатиш асосан, билвосита услублар орқали, яъни, санъат ва маданият, саноат маҳсулотлари, таълим тизими орқали амалга оширилмоқда. Ахборот хуружларига қарши кураш жамоатчилик фикри социологияси фанини

⁷ Қаранг: Очилдиев А. Ахборот ва жамият тараққиёти. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурулиши академияси жорий архиви, 2006.

⁸ Шукурова Д. Ахборот ва жамият. //Миллий тикланиш, 2009 йил 29 июль.

⁹ Қаранг: ўша мақола.

ривожлантиришни тақозо этади”⁸. Муаллиф таъкидлаганидек, “Ижтимоий фикр” жамоатчилик фикрини ўрганиш марказида ўтган беш йил мобайнида 103 та махсус социологик сўровлар ўтказилиб, 130 мингдан зиёдроқ киши тадқиқотларга жалб этилган⁹. Демакки, Ўзбекистонда жамоатчилик фикрини ёйиш орқали ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш борасида янада самарали натижаларга эришиш мумкин.

Ҳозирги кунда дунёга тарқатилаётган ахборотларнинг 80 фоизга яқини ривожланган давлатлар таъсири остида амалга оширилади. Глобал ахборот тармоқлари ривожланган давлатларга ўзига хос геосиёсий устунлик тақдим этибгина қолмай, бу бошқа давлатларга нисбатан сиёсий, ҳарбий, иқтисодий, маданий тажовузларни ташкил этишда қудратли кучга айланмоқда. Натижада кўплаб давлатлар, жумладан, юртимиз миллий хавфсизлиги, осойишталиги ва барқарорлигига турли таҳдид ва ахборот хуружлари амалга оширилмоқда. Демак, ҳаётимиздаги энг катта хавф – инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш йўлида давом этаётган мафкуравий кураш. Айрим қудратли давлатлар ўз мақсадларига эришиш учун ўзларининг мафкуравий таъсирини ўтказишга ҳаракат қиладилар. Одамлар онгини бу тариқа қарам қилишларига қарши аввало санъат ва маданият ходимлари, шоиру адиблар, журналистлар дадил курашаётгани эътиборга моликдир. “Ижодий тафаккур – тараққиётнинг муҳим омили,— деб ёзади Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пиримкул Қодиров.— Қай бир халқ ижодий тафаккурдан мосуво бўлса, таназзул гирдобига ботмоғи ҳам аниқ. Ана шу жиҳатдан, мамлакатимиз раҳбарининг ҳозирги вақтда дунёда кучайиб бораётган турли маънавий таҳдидларнинг олдини олиш, “оммавий маданият” ниқоби остидаги зарарли хуружлар таъсиридан фарзандларимизнинг онгу тафаккурини ҳимоя қилишда илму фан ва маданият жамоатчилиги, ижод аҳлининг ўрни ва роли тобора ортиб бораётгани ҳақидаги фикри биз ижодкорларга улкан масъулият юклайди”¹⁰. Дарҳақиқат, миллий ўзликни асраш, беқиёс қадриятларимизни муҳофаза қилиш, ёш авлод

¹⁰ Жабборов Н. Буюк ўзгаришлар албатта буюк натижалар беради. Пиримкул Қодиров билан суҳбат. //Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2010 йил 23 апрель.

онгини ёт ғоя ва мафкуралар таъсиридан сақлаш ҳар бир ижодкор, санъаткор ҳамда маданият ходимининг доимий вазифасига айланган.

Аслида ўзаро ахборот алмашиш иқтисодий, сиёсий, маданий-маърифий ва бошқа соҳаларда янада ривожланишга хизмат қилади. Глобаллашган дунёда ахборот алмашинуви тараққиётнинг муҳим омилига айланди. Маълумки, бир пайтлар оғзаки нутқнинг пайдо бўлиши билан ахборот узатиш имкониятлари кенгайган бўлса, ёзма нутқ ривожини бу борада янги босқични бошлаб берди. Фан-техника тараққиёти глобаллашув жараёнини бекиёс даражада тезлаштирди. Энди радио, телевидение, матбуот, телефон, факс, почта, интернет орқали ҳар қандай ахборот ўта тезкорлик билан тарқатилиши жамият тараққиётига сўзсиз таъсир кўрсатмоқда. Шу ўринда, кимки ахборотга эга бўлса, у дунёга эгалик қилади, деган фикр амалда ўз исботини топмоқда.

Маънавий неъмат бўлган ахборотни истеъмол қилиш ўзига хос томонлари билан ҳам ажралиб туради. Ахборот фуқаролар, жамият ва давлат томонидан истеъмол қилинади. Бу истеъмол жараёнлари бир-биридан фарқ қилади. Айтайлик, бирон шахс учун қизиқарли бўлган маълумот, муайян ижтимоий катлам ёки гуруҳ учун аҳамиятсиз бўлиши мумкин. Шунингдек, ахборот макон ва замон хусусиятларига ҳам эга. Ғарбда ўта оммабоп бўлган ахборот Шарқ халқлари учун унчалик аҳамиятга эга бўлмаслиги оддий ҳол. Бироқ, ғарбликлар учун қизиқарли бўлган ахборотларнинг шарқликларга кўр-кўрона тикиштирилишидан кимлардир манфаатдор бўлиши мумкин. Ана шундай манфаатлар йўлида турли ахборотлар оқими юртимизга муттасил кириб келмоқда. Давлат раҳбари таъкидлаганидек, “чет элдаги баъзи сиёсатчи ва арбоблар нафақат сиёсат ёки иқтисодиёт, балки маънавият бобида ҳам бизга ақл ўргатишга, азалий ҳаёт тарзимиз, руҳий дунёмизга ёт бўлган қарашларни мажбуран жорий этишга уринмоқда”¹¹.

Курраи замин ягона ахборот маконига айланган ҳозирги шароитда четдан кириб келаётган турли ахборотларнинг йўлига тўсиқ қўйиш имкони йўқ. У ҳолда нима қилмоқ керак, деган саволга мухтасар жавоб шу: биз учун ёт,

¹¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 11 б.

бузғунчи ва вайронкор ғояларга асосланган ахборотлардан кўзланган ғаразли мақсадларни онги эндигина шаклланаётган ёшларга тўғри тушунтириб, улар онгида мафкуравий иммунитетни муттасил ошириб бориш зарур. Бу борада ишни тўғри ташкил этиш учун интернет тизимидан самарали ва оқилона фойдаланиш, уни ўзимизнинг маълумотлар билан бойитиб бориш лозимдир. Бугун интернетда юртимиз ҳаёти билан боғлиқ маълумотлар камлиги ҳақида ҳам тўғри танқидий фикрлар айтилмоқда. Миллий қадриятларимиз, тарих ва меросимиз, бугунги фан, санъат ва адабиётимизнинг энг яхши намуналарини интернетга киритиб бориш мақсадга мувофиқдир. Айтиш жоизки, сўнгги йилларда мамлакатимизда ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантириш, интернет тармоғидан самарали фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 30 майдаги “Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тўғрисида”ги Фармони, 2005 йил 16 ноябрдаги “Ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2005 йил 28 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикасининг жамоат ахборот тармоғини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги “Маълумотлар узатиш миллий тармоғини ташкил этиш ва жаҳон ахборот тармоқларидан фойдаланишни тартибга солиш тўғрисида”ги, 1999 йил 26 мартдаги “Ўзбекистон Республикаси ахборот ресурсларини тайёрлаш ва уларни маълумотларни узатиш тармоқларида, шу жумладан, интернетда тарқатиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги, 2002 йил 23 сентябрдаги “Алоқа ва ахборотлаштириш соҳасида бошқарувни ташкил этишни такомиллаштириш тўғрисида”ги, 2005 йил 22 ноябрдаги “Ахборотлаштириш соҳасида норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш тўғрисида”ги, 2005 йил 28 декабрдаги “Ziynet” ахборот тармоғини янада ривожлантириш тўғрисида”ги, 2006 йил 22 сентябрдаги “Давлат ва хўжалик бошқаруви органларининг жамоатчилик билан алоқаларини ривожлантириш

чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2007 йил 23 августдаги “Давлат ва хўжалик бошқаруви, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро ҳамкорлигини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2007 йил 17 декабрдаги “Интернет тармоғида Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумат порталини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари ва бошқа шу каби ҳужжатлар амалда жамиятимизни замон талабларига мос равишда ахборотлаштиришга хизмат қилади. Эндиликда инсоният ҳаётининг ҳеч бир соҳаси ахборот ва коммуникация технологияларидан четда қолиши мумкин эмас.

Бобга хулоса сифатида айтиш мумкинки, баъзан “оммавий маданият” ниқоби остида миллий менталитетимизга ёт ғоялар тўхтовсиз кириб келаётгани ҳақида таассуф билан гапирилмоқда. Бундай оқимга қарши ўзимизга мос маълумотларни интернетга киритиб бориш мақсадга мувофиқдир. Бу ўз навбатида юртимиз ҳаётига оид ноҳолис маълумотларга жавобан ахборотларни глобал миқёсда тарғиб-ташвиқ этишга хизмат қилиб, ахборот хуружларига қарши ўзига хос қалқон вазифасини бажаради. Айни вақтда бундай саъй-ҳаракатлар ахборот хуружлари таъсирини камайтириш ва миллий ахборот макони хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилади.

II-БОБ. АХБОРОТ ГЛОБАЛЛАШУВИ ШАРОИТИДА МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАР

2.1. Ахборот глобаллашувнинг ижобий ва салбий жиҳатлари

Бугунги кунда дунё миқёсидаги муаммолардан бири – глобаллашув жараёни билан бекосита боғлиқдир. Ахборот соҳасида дунё миқёсида юз бераётган глобаллашувнинг ижобий ва салбий жиҳатлари жуда кўп. Ушбу жараённи ўрганадиган эканмиз, аввало, глобаллашув нима, деган саволга жавоб топишга ҳаракат қиламиз.

Глобал, французча – global, яъни, умумий, латинча – globus, яъни, шар деган маъноларни англатади. Уни кенг маънода, биринчидан, бутун ер шарини қамраб олувчи, иккинчидан, ҳар томонлама, тўлиқ, ялпи, универсал¹ деб тушуниш мумкин.

Шундан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, глобаллашув – кишилиқ жамиятидаги маҳаллий аҳамиятга молик ахборот, маданий, иқтисодий, геосиёсий маконларнинг бир тизимга бирлашуви жараёнидир. Ер шарининг турғун транспорт йўллари билан бирлаштирилиши, ахборот технологиялари ривожланиши натижасида ахборотнинг бир зумда бутун дунёга тарқалиши глобаллашувнинг ўзига хос кўринишлари, дейиш мумкин.

Глобаллашув жараёнини кузатсангиз, ўз-ўзидан қатор глобал муаммолар кўзга ташланади. Яъни, ҳозирги замонда жаҳон термоядро урушининг олдини олиш, халқаро террорчиликка қарши кураш ва барча халқлар учун тинчликни таъминлаш, ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар ўртасида ижтимоий-иқтисодий тараққиёт даражасидаги тафовутни бартараф этиш, очлик, қашшоқлик ва саводсизликни тугатиш, атроф муҳит ҳалокатли тарзда ифлосланишининг олдини олиш, инсониятни зарур ресурслар – озиқ-овқат, саноат хомашёси, энергия манбалари билан таъминлаш, фан ва техника тараққиёти салбий оқибатларга олиб келишига йўл қўймаслик² каби муаммолар киради. Бундай муаммолар ҳақида жаҳон аҳли тезкорлик билан

¹ Қаранг: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 3-жилд. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – 39 б.

² Қаранг: ўша манба, ўша жойда.

ахборотга эга бўлаётганини ахборот соҳасидаги глобаллашувнинг ўзига хос кўриниши дейиш мумкин. Бу жараёни илмий жиҳатдан ўрганар эканмиз, амалиётда қанчалик муҳим ўрин тутаётганини теран англаймиз. “Ана шундай глобаллашув феномени ҳақида гапирганда, бу атама бугунги кунда илмий фалсафий, ҳаётий тушунча сифатида жуда кенг маънони англатишини таъкидлаш лозим. Умумий нуқтаи назардан қараганда, бу жараён мутлақо янгича маъно-мазмундаги хўжалик, ижтимоий-сиёсий, табиий-биологик глобал муҳитнинг шаклланишини ва шу билан бирга, мавжуд миллий ва минтакавий муаммоларнинг жаҳон миқёсидаги муаммоларга айланиб боришини ифода этмоқда,— деб таъкидлайди давлат раҳбари.— Глобаллашув жараёни ҳаётимизга тобора тез ва чуқур кириб келаётганининг асосий омили ва сабаби хусусида гапирганда шуни объектив тан олиш керак — бугунги кунда ҳар қайси давлатнинг тараққиёти ва равнақи нафақат яқин ва узоқ кўшнилари, балки жаҳон миқёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан шундай чамбарчас боғланиб бораптики, бирон мамлакатнинг бу жараёндан четда туриши ижобий натижаларга олиб келмаслигини тушуниш, англаш қийин эмас. Шу маънода, глобаллашув бу аввало ҳаёт суръатларининг бекиёс даражада тезлашуви демакдир”³.

Глобаллашув жараёнининг ижобий ва салбий жиҳатлари анчагина. Зеро, давлатлар ва халқлар ўртасидаги ҳамкорлик алоқаларини ривожлантиришда бу жараён ғоят муҳим ўрин тутди. Айниқса, замонавий коммуникация ва ахборот технологиялари, илм-фан ютуқларидан ҳамманинг бирдек баҳраманд бўлиши, янгиликлар ва бошқа муҳим ахборотлар тезлик билан тарқалиши ижобий ҳолдир. Турли муаммоларни ҳал этиш, айтилик, табиий офатларни бартараф қилиш, оғир аҳволга тушиб қолганида мамлакатларнинг бир-бирига ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятлари глобаллашув жараёнида янада юқори даражага кўтирилиши табиий ҳолга айланган.

Инсониятнинг шундай мўъжизакор ютуқларидан ҳам баъзи бузғунчилар салбий мақсадларда фойдаланаётганлари таассуфли ҳолдир. “Айни пайтда

³ Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. —Т.: Маънавият, 2008. — 111 б.

хаёт ҳақиқати шуни кўрсатадики, ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Агарки башарият тарихини, унинг тафаккур ривожини таркибий равишда кўздан кечирадиган бўлсак, ҳаётда инсонни камолотга, юксак марраларга чорлайдиган эзгу ғоя ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли ғоялар ўртасида азалдан кураш мавжуд бўлиб келганини ва бу кураш бугун ҳам давом этаётганини кўрамиз,— деб таъкидлайди Юртбошимиз.— Бугунги кунда замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатлар шу қадар тифиз, шу қадар тезкорки, энди илгаригидек, ҳа, бу воқеа биздан жуда олисда юз берибди, унинг бизга алоқаси йўқ, деб бепарво қараб бўлмайди. Ана шундай кайфиятга берилган халқ ёки миллат тараққиётдан юз йиллар орқада қолиб кетиши ҳеч гап эмас”⁴.

Миллат тараққиёти ҳақида сўз борганда қадимдан буюк аجدодларнинг интеллектуал салоҳияти юксалишида ғоя муҳим ўрин тутгани маълум. Буни биргина бебаҳо маънавий хазинамиз “Авесто”нинг туб моҳиятини белгилаб берадиган “Эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу амал” ғоясидан ҳам билса бўлади. Айни пайтда глобаллашув жараёнида миллий ғоя мафкуравий таъсир ўтказишнинг асосий қуролига айланган. Айтиш жоизки, глобаллашувнинг жадаллашуви шароитида миллий маънавият мавжудлигининг ўзи етарли эмас, унда ташқи таҳдидларга қарши қаратилган ички руҳий қудрат, унинг амал қилиши ва фаолият кўрсатиши ҳам зарур бўлади⁵.

Инсон табиатидаги қизиқ бир ҳолат азал-азалдан кузатилади. Яъни, қачон ва қаердаки бирор ижобий ҳодиса юз берса, унга қарши кушандалар ҳам пайдо бўлаверган. Айтайлик, диний қадриятлар, илм-фан ютуқлари, адабиёт, санъат ва маънавият ҳам инсониятни глобаллаштиришга хизмат қилишини изоҳлашга ҳожат йўқ. Зеро, бугунги кунда тараққиётимизга тўғанок бўлаётган муаммолар ҳақида давлатимиз раҳбарининг ушбу сўзлардан ҳам англаш мумкин: “Жаҳоннинг турли нуқталарида ҳамон давом этаётган урушлар ва қарама-қаршиликлар, сақланиб қолаётган давлатлараро,

⁴ Қаранг: ўша асар, 112-113 б.

⁵ Қаранг: Отамуродов С. Глобаллашув ва миллат. –Т.: Янги аср авлоди, 2008. – 170 б.

миллатлараро ва динлараро зиддиятлар, Мингйиллик ривожланиш декларациясида таъкидланганидек, қашшоқлик, очлик, оналар ва болалар ўлими, эпидемиялар ва инсониятнинг бошқа муаммоларига қарши кураш борасидаги энг жиддий тўсиқлар бўлиб қолмоқда”⁶.

Бугунги глобаллашув жараёнларида бузғунчилар дунё тинчлигига ва оқойишталигига, умумбашарий ва миллий қадриятларга рахна солаётганлари турли соҳаларда ва турфа жабҳаларда намоён бўлаётир. ХХІ аср бошларига келиб мамлакатлар ўртасидаги ўзаро таъсир шу қадар кучайиб кетдики, бу жараёндан тўла ихоталаниб олган бирорта ҳам давлат йўқ, деб тўла ишонч билан айтиш мумкин. Глобаллашув шундай жараёнки, ундан четда тураман, деган мамлакатлар, аксинча, унинг таъсирига кўпроқ учраб қолиши мумкин. Бундай ғайри ихтиёрий таъсир эса кўпинча салбий бўлади.

Айрим мутахассислар фикрича, глобаллашув жараёнининг ягона таърифи йўқ. Ҳатто унинг мазмун-моҳиятини тўла акс эттирадиган концепция ҳам яратилмаган. Мазкур жараённинг энг умумий жиҳатлари ҳақида шундай фикрлар илгари сурилган:

Биринчидан, ХХ аср иккинчи ярмига хос асосий технология – ядро куролини ишлаб чиқариш билан боғлиқ эди. Глобал давр технологиялари эса телевидение, реактив самолёт, космик йўлдош, компьютер, уяли телефон, интернет каби алоқа воситалари билан белгиланади.

Иккинчидан, инсониятнинг глобаллашув даврига қадам қўйгани коммунистик ғоя, мафкура ва сиёсатнинг таназзули ва шунинг натижасида либерал-демократик қадриятлар ғалабасини англатади⁷.

Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказаётган таъсири ҳам турлича. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий, ахборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ. Дунёда юз бераётган шиддатли жараёнларнинг ҳар бир мамлакатга ўтказаётган салбий таъсирини камайитириш ва ижобий таъсирини кучайитириш учун шу ҳодисанинг

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг БМТ саммити мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисидаги нутқи. //Халқ сўзи, 2010 йил 21 сентябрь.

⁷ Қаранг: Зокиров Б. Глобаллашув зиддиятлари. //Тафаккур, 2004 йил, 1-сон, 28 б.

моҳиятини чуқурроқ англаш, унинг хусусиятларини ўрганиш лозим. Бу ходисани чуқур ўрганмай туриб унга мослашиш, керак бўлганда, унинг йўналишини тегишли тарзда ўзгартириш мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси профессори Абдуллажон Бегматов қайд этишича, айрим мутахассислар глобаллашувни турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлари ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайиши деб таърифлайдилар. У француз тадқиқотчиси Б.Бандининг глобаллашув жараёни ҳақидаги қуйидаги фикрларини келтиради:

Глобаллашув – муттасил давом этадиган тарихий жараён;

Глобаллашув – жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;

Глобаллашув – миллий чегараларнинг “ювилиб кетиш” жараёни.

Бу таърифларда келтирилган глобаллашув жаҳонда юз бераётган турли жараёнлар билан боғлиқдир.

Шу ўринда муаллиф глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий сиёсати ва маънавиятига ўтказиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири ҳақида сўз юритар экан, Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Маҳатма Гандининг қуйидаги сўзларини таъкидлайди: “Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман”.

Глобаллашувнинг ўзи мураккаб жараён экани, унинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказаётган таъсири яна ҳам мураккаб бўлгани сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонга бир-бирига нисбатан қарама-қарши бўлган икки гуруҳ: глобалистлар ва аксилглобалистлар гуруҳлари вужудга келди.

Глобаллашув тарафдорлари глобалистлар, деб аталади. Улар орасида давлат арбоблари, сиёсатдонлар, саноатчи ва бизнесменлар кўпроқ учрайди. Глобаллашув мухолифлари эса аксилглобалистлар номини олган бўлиб улар

орасида кўпроқ сўл кучлар, касаба уюшмалари ва ёшлар ташкилотининг вакиллари бор. МДХ худудида аксилглобалистлар Россия Федерацияси худудида фаол ҳаракат олиб бормоқдалар. Бу ерда улар турли анжуманлар, семинарлар ўтказиш учун тўпланиб турадилар.

XX аср ўрталарида глобаллашувнинг институционаллашуви, яъни ташкиллашуви кучайгандан кейин бу жараённинг ўзи ҳам кескин тезлашди ва кучайди. Институционаллашувнинг кучайганини Бутунжаҳон савдо ташкилоти, Халқаро Валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Европа тараққиёти ва тикланиш банки улкан ташкилотларнинг вужудга келгани мисолида ҳам кўриш мумкин⁸.

Таҳлил шуни кўрсатадики, глобализм тарафдорлари ҳам, душманлари ҳам асосий эътиборни иқтисодиёт соҳасига қаратишади. Глобаллашувнинг маънавиятга таъсири ва маънавий глобаллашув масалалари социология, фалсафа каби фанларда ўз аксини топиши зарур. Бинобарин, қандайдир ёт ғоялар, оқимлар ва мафкуралар маънавиятимизга вайронкор таъсир ўтказишига йўл қўйиб бўлмайди. Четдан ўтказиладиган ҳар қандай мафкуравий таъсирга қарши ҳимоя чоралари кўришдан аввал қандай таъсирлар ижобий маъно касб этади-ю, қайсилари ортиқча эканлигини аниқлаб олиш зарур.

Ҳозирги кунда бирорта миллий маънавият йўқки, у бошқа халқлар маънавиятидан тўла ихоталанган бўлса. Ўрта Осиё халқлари маданияти ва маънавияти ҳам Шарқ ва Ғарбни туташтирган карвон йўлларида жойлашгани сабабли ҳам Шарқ, ҳам Ғарб маданиятидан баҳраманд бўлган⁹.

Муҳими шундаки, халқимиз Ғарб ва Шарқ маънавиятидан баҳраманд бўлиб уларнинг ижобий томонларини ўзлаштирибгина қолмай, уларга ижодий ёндашиб янги чўққиларга кўтарилди. Бу фикрнинг тасдиғини

⁸ Қаранг: Бегматов А. Глобаллашув, миллий маънавият ва ахборот тизимлари. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

⁹ Қаранг: Ўша манба, ўша жойда.

маънавиятнинг таркибий қисмлари бўлган илмий билимлар, диний эътиқод, санъат дурдоналари мисолида ҳам кўриш мумкин.

Айрим мутахассислар глобаллашувни аниқ воқеликларга таянган ҳолда изоҳлайдилар¹⁰. Ундан келиб чиқадиган хулосаларни изоҳлаш мумкин:

1. Ғоялар ва маданият соҳасидаги глобаллашув.

Ягона ахборот маконида илғор ва инсонпарвар ғоялар ўзаро яқинлашиб бораверади. Маданият соҳасида ҳам умумбашарий ғоялар глобаллашиб бораётгани кузатилмоқда. Бу борада Ўзбекистон дунё тараққиётига хизмат қилаётган ҳамда миллий маданиятимизга мос келадиган маданий бойликларга алоҳида эътибор билан қарайди. Яъни, турли ривожланган давлатлар билан маданий алоқаларини муттасил ривожлантириб бораверади.

2. Ахборот ва коммуникация соҳасидаги глобаллашув.

Дунё аллақачон ягона ахборот маконига айланган. Бунинг қатор ижобий жиҳатлари борлигини инкор этмаган ҳолда айрим салбий жиҳатларидан ҳам кўз юмиб бўлмайди. Яъни, жамият хавфсизлиги ва барқарорлигига таҳдид солувчи мисли кўрилмаган янги-янги хавфлар пайдо бўлмоқда. Кўпинча айрим ахборот воситалари уюшган жинойтчилар, террорчилар қўлида жуда хавфли қуролга айланиб қолмоқда. “Бунинг тасдиғини ён-атрофимизда, дунёнинг турли минтақа ва ҳудудларида юз бераётган воқеалар, айрим сиёсий кучларнинг сохта ғоя ва мафкураларни олдинга суриш орқали ўзлари кўз тиккан мамлакатларни таъсир доирасига олиш ва ўзига тобе қилиш, халқаро майдонда икки хил стандартларни ишга солиб, керак бўлса, куч ишлатиб, узоқни кўзлаган стратегик мақсадларини зўравонлик билан амалга оширишга қаратилган уринишлари мисолида кузатиш мумкин,— деб ёзади Президент Ислам Каримов.— Такрор-такрор айтишга тўғри келади — бундай кучлар ўз мақсадларига етиш учун шундай маккор усул-услуг ва замонавий ахборот технологияларини ишлатмоқдаки, уларнинг тазйиқларига дош бериш, бундай хуружларнинг ниқоби ва сир-асрорини очиб ташлаш, асл

¹⁰ Қаранг: С.Сафоев. Глобаллашув шароитида миллий хавфсизликни таъминлашнинг долзарб масалалари. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

¹¹ Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини ақс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 7-8 б.

ниятларини англаш – бу ўта оғир ва мушкул вазифа бўлиб, уни адо этиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келмайди”¹¹. Ахборот соҳасидаги глобаллашув жараёнида энг муҳими, ана шундай ахборот хуружларига қарши аввало ёшларда етарли даражада мафкуравий иммунитетни ошириб бориш фақат ижобий самара бериши мумкин.

3. Иқтисодий глобаллашув.

Технологияларнинг тараққий этиши жаҳон иқтисодий тизимининг ягона комплекс сифатида фаолият олиб бориш имкониятларини кенгайтириши учун шарт-шароит яратди. Бу глобаллашувнинг ҳам ўзига яраша ижобий жиҳати билан бир қаторда салбий томонлари ҳам йўқ эмас. 2008 йилда бутун дунёни ташвишга солган жаҳон молиявий инқирози деярли бирор мамлакатни четлаб ўтмади...

4. Геосиёсий глобаллашув.

“Геосиёсий” сўзининг луғавий маъносини – географик сиёсий, деб талқин этиш мумкин. Яъни, бирор мамлакатнинг ўрни, чегаралари, иқлими ва бошқа географик омилларининг давлат ташқи сиёсатига (географик-сиёсий стратегияси ва ҳ.к.га) муайян таъсирини ифодалаш учун ишлатилади.

Геосиёсийга оид илмий қарашларга давлатнинг географик жойлашуви (макони) билан унинг ички ва ташқи сиёсати ўртасидаги уйғунлик принципи асос қилиб олинади¹².

Мутахассислар фикрича, геосиёсий ва геоиқтисодий омиллар йиғиндиси глобаллашувнинг қатъий, ашаддий муҳолифларини вужудга келтирмоқда. Айрим ривожланган мамлакатлар глобаллашув жараёнининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи, “менежери” бўлишга интиломоқда¹³.

XX аср охирларида Марказий Осиёда янги мустақил давлатлар ташкил топиши ва уларнинг жаҳон иқтисодий алоқаларига қўшилиши жаҳонда глобаллашув мисли кўрилмаган даражада раванқ топган даврга тўғри келди. Бу жараёнда эса дастлабки йилларда қатор муаммолар ҳам пайдо бўлгани сир

¹² Қаранг: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2-жилд. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2001. – 643 б.

¹³ Қаранг: С.Сафоев. Глобаллашув шароитида миллий хавфсизликни таъминлашнинг долзарб масалалари. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

эмас. Хўш, бу борада халқаро ташкилотларнинг ўрни қай даражада бўлмокда, деган ҳақли саволга жавоб ахтарамиз. Сиёсатшунос Улуғбек Саидов бу масалада шундай ёзади: “Халқаро ташкилотлар, олим ҳамда мутахассисларнинг глобал миқёс касб этган муаммо ва зиддиятларга жиддий эътибор қаратаётгани уларнинг ҳал этилишида муайян умидворлик уйғотади. Аммо илгари сурилган ғоялар, қабул қилинган кўплаб қарор ва дастурларга қарамай, дунё ҳалокатли йўлдан боришни давом эттиряпти. Бунинг кўп сабаблари бор. Жумладан, дунёдаги кенг жамоатчиликнинг инсоният келажаги, умуман, ер сайёрасига хавф солаётган глобал таҳдидлардан огоҳ эмаслиги ёки уларни етарли даражада ҳис этмаётгани ҳамда ҳокимиятни эгаллашдан бошқа муаммони ўйламаган айрим сиёсий арбобларнинг, фойда кетидан қувган бизнесмен ва тадбиркорларнинг, ўз ташвишидан бошқа нарсалар билан қизиқмаган оддий одамларнинг масъулиятсизлигини тилга олиш мумкин”¹⁴. Аслини олганда, бугунги кунда бирор масъул шахс ё фаол фуқаролик позициясига эга бўлган инсон глобаллашув жараёнларидан четда бефарқ туриши мумкин эмас. Бу жараён жамият тақдирига ўз таъсирини ўтказаяптими, демак, шунга яраша фаол ҳаракат қилиш ҳаётимиз мезонига айланиши зарур.

Глобаллашув жараёнида дунё миқёсида пайдо бўлган хавф-хатарлардан асло кўз юмиб бўлмайди. Бу муаммолар қуйидагича:

1. Халқаро терроризм. Минтақада халқаро терроризмнинг фаоллашуви ҳам ички, ҳам ташқи омиллар билан боғлиқ.
2. Диний экстремизм. Юртимиз осойишталигига раҳна соладиган диний экстремизм илдизларини аниқлаш, уни моддий ва бошқа жиҳатлардан доимо қўллаб-қувватлайдиган манбаларини топиш.
3. Халқаро наркобизнес. Терроризм ва диний экстремизм билан мунтазам ҳамкорлик қилишдан манфаатдор бўлган наркобизнес аввало уларни маблағ билан таъминлашга хизмат қилади. Шу ўринда наркоагрессия – гиёҳвандлик

¹⁴ Саидов У. Глобаллашув ва маданиятлараро мулоқот. –Т.: Академия, 2008. – 25-26 б.

моддалари ва наркобизнесга қарам бўлиб қолган жамиятларни вужудга келтириш мақсадида изчил ҳаракатлар тушунчаси шундан келиб чиқади¹⁵.

Глобаллашув жараёнида жамиятимизга бундай иллатлар гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона тарзда кириб келишини унутмаслик лозим.

Шуни айтиш жоизки, баъзи умумбашарий ғоялар миллий маданият ҳамда маънавиятни янада бойитишга хизмат қилади. Умуман олганда, маънавий олам ўзаро таъсирлар жараёнида ривожланади. Буни юртимиз истиқлолга эришганидан буён маданий, маънавий ҳаётимизда юз берган ўзгаришлар мисолида ҳам кўриш мумкин.

Бир асрлик ўтмишимизга назар ташласак, XX аср бошларида ўзбек адабиётида драматургия жанри ҳали шаклланмаган эди, демак миллий театр санъатининг аҳволи ҳам шунга яраша эди. Мунаввар қори Абдурашидхонов, Маҳмудхўжа Бехбудий, Фитрат сингари маърифатпарварларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли драматургия жанри шакллангани ва шунинг баробарида миллий театр санъати ривожланиш босқичлари бошлангани яхши маълум. Собиқ мустабид тузум даврида миллий қадриятлар ва маданиятни ривожлантиришга йўл қўйилмаган бўлса-да, халқимиз урф-одатлари ва анъаналари замирида ана шу қадриятлар сақланиб қолди. Юртимиз мустақиллиги шарофати билангина бу қадриятлар чинакам кадр топмоқда.

Шу ўринда айтиш жоизки, глобаллашув жараёнида миллий маънавиятга қарши турли таҳдидлардан ҳимоя қилиш учун энг самарали восита – миллий истиқлол ғояси, ёшлар онги ва қалбида мафкуравий иммунитетни тобора ошириб боришдир. Юртбошимиз таъбири билан айтганда, бугунги кунда фарзандларимизнинг маънавий оламини юксалтириш, уларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш масаласи биз учун энг долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. “Айниқса, ҳозирги мураккаб ва таҳликали замонда миллий ўзлигимиз, азалий қадриятларимизга ёт ва бегона бўлган турли хил хуружлар, ёшларимизнинг онги ва қалбини эгаллашга қаратилган ғаразли

¹⁵ Қаранг: С.Сафоев. Глобаллашув шароитида миллий ҳавфсизликни таъминлашнинг долзарб масалалари. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

интилишлар тобора кучайиб бораётгани барчамизни янада хушёр ва огоҳ бўлишга даъват этиши табиийдир,— деди давлат раҳбари Ислом Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида.— Шу сабабли ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзи тамойилларини қарор топтириш, уларни гиёҳвандлик, ахлоқсизлик, четдан кириб келаётган ҳар хил зарарли таъсирлардан, “оммавий маданият” ниқоби остидаги таҳдид ва хатарлардан асраш масалалари бир зум ҳам эътиборимиздан четда қолмаслиги даркор”¹⁶. Шу ўринда айтиш жоизки, ахборот технологияларининг бу тахлит тезкорлик билан ривожланиб бориши натижасида бошқариш ва саралаш анча мушкул бўлган ахборот оқими вужудга келмоқда. Ахборот соҳасидаги глобаллашув ўзига хос кураш майдонига айланган. Ҳозирги пайтда жаҳонда 20 га яқин давлатда ядро қуроли ишлаб чиқариш ҳаракатлари давом этаётган бўлса, 120 га яқин мамлакатда “ахборот хуружи” уюштирилаётгани ташвишли ҳолдир. Бу ахборий тажовузлар миллат руҳига, инсоният тараққиётига сўзсиз салбий таъсир кўрсаттиши турган гап. Зотан, “глобаллашув жараёнида миллатни сақлаб қолишнинг ўзи ҳам бошқа глобал муаммолар тизимида янги глобал муаммога айланади,— деб ёзади профессор Садулла Отамуродов.— Уни сақлаб қолиш иқтисодий омилларга эмас, балки маънавий омилларга бориб тақалаверади. Миллатнинг ботиний ва зоҳирий қиёфасини сақлаб қолиш йўли билангина унинг мустақил омил сифатидаги имкониятларини мустаҳкамлаш мумкин бўлади”¹⁷. Бу муаммони ижобий ҳал этиш йўлида улкан вазифаларни ҳал этиш заруратга айланиб бораверади. Пировардида, миллат маънавий олами, унинг асл қиёфаси сақлаб қолиниши мумкин. Демак, ахборот соҳасидаги глобаллашувнинг ижобий жиҳатлари билан бир қаторда мамлакат миллий хавфсизлигига, миллий қадриятларга, миллат руҳиятига таҳдид солиш хавфи ҳам борлигини доимо ёдда тутиш ва унга

¹⁶ Каримов И.А. Ўзбекистон Конституцияси — биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. //Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.

¹⁷ Отамуродов С. Глобаллашув ва миллат. —Т: Янги аср авлоди, 2008. — 41 б.

карши ёшлар қалбида мафкуравий иммунитетни ошириб бориш ҳаётий заруратга айланмоқда.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, глобаллашув жараёни тўғрисида гапирганда у аввало ҳар бир давлатнинг тараққиёти ва равнақига бекиёс ҳисса қўшаётганини ҳам таъкидлаш жоиз. Бугунги кунда бирор мамлакат бу жараёндан четда турмаслиги аниқ. Айни пайтда глобаллашув мафкуравий таъсир ўтказиш қуроли сифатида намоён бўлаётганини тан олмаслик мумкин эмас. Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришганидан сўнг биринчи галда дунёга эшикларини очган. Бу жараёнда мамлакатга турли соҳаларни ривожлантиришга хизмат қилиши мумкин бўлган илғор технологиялар, илм-фан ютуқларининг намуналари ва ҳоказолар кириб келди. Шу билан бирга қандайдир ғайришуурий “оммавий маданият” ниқоби остида маънавиятга, ўзбекона ахлоқ, урф-одатлар, миллий менталитетимизга мутлақо ёт бўлган ғоялар, “санъат асарлари” ва бошқа салбий ҳодисалар ҳам тўзондек кириб кела бошлади... Шунинг учун глобаллашувнинг маънавиятга салбий таъсир ўтказувчи мафкуравий қуролга айланиб қолаётганидан кўз юмиб бўлмайди.

2.2. Жаҳон ахборот майдонида ғоялар кураши

Жаҳонда юз бераётган воқеа-ҳодисалар орасида ахборот майдонида юз бераётган ғоялар кураши долзарб муаммолардан бирига айланган. Дунё ягона ахборот маконига айланган ҳозирги даврда ғоялар кураши кун сайин турли кўринишларда авж олмоқда. Шундай кезде оммавий ахборот воситалари фаолиятида ҳам Юртбошимиз таъбири билан айтганда, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш уларнинг асосий шиориға¹ айланмоқда. Маълумки, ҳар бир газета-журнал, радио, телевидение, интернет жамоатчилик онгига турли даражада психологик таъсир этиш қудратига эга. Айтайлик, газеталарда фикрлар ёзма равишда, кези келганда расмлар воситасида етказилади. Матбуотда берилган ахборотни қайта-қайта ўқиш ва ундан манба сифатида фойдаланиш ҳам мумкин. Босма нашрларнинг афзалликларидан бири шунда.

Радиода турли мавзуда эшиттириш беришдан ташқари аудитория билан жонли мулоқот ҳам қилинади. Радионинг яна бир афзаллиги, уни исталган жойда, ҳатто йўл-йўлакай ҳам тинглаш мумкин.

Телевидениеда овоз билан бирга ҳаракатланувчи тасвир ҳам намоиш этилиши унинг таъсирчанлигини оширади. Бугунги кунда кўплаб радио ҳамда телеканаллар кеча-ю кундуз узлуксиз эшитириш ва кўрсатувлар бераётгани ахборот маконини янада бойитишга хизмат қилмоқда.

Интернетда матн ҳам, овоз ва тасвир ҳам бўлиши унинг таъсирчанлигини бениҳоя юқори даражага кўтарди. Унга жойлаштирилган ахборот бир зумда бутун дунёга тарқалиши янада нуфузини оширади. Дунёда қанча компьютер интернетга уланган бўлса, демак, унинг адади шунча бўлади. Бу адад кунда-кунга ошиб бораётганини изоҳлашга ҳожат йўқ.

Бугунги кунда республика телерадиокомпанияси, қатор нашрлар ва ташкилотларнинг ахборот хизматлари ҳам интернетда тегишли веб-сайтлари

¹ Қаранг: Абдуазизова Н. Миллий мафкура ва ахборот макони. //Ўзбекистон матбуоти, 2006. 5-сон, 12-б.

орқали маълумотларини жаҳон жамоатчилиги эътиборига ҳавола этмоқда. Демак, эндиликда жаҳон ахборот маконида Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларининг ҳам муносиб ўрни бор, дейишга ҳақлимиз. Бу маконда зарур ахборотлар олиш билан бир қаторда ахборот хуружлари, маънавий таҳдидлар зарарини ҳам кўряпмиз. “Ҳаммамизга аён бўлиши керакки, “ахборот асри” деб ном олган XXI асрда ҳеч қайси давлат ёки жамият ўзини темир девор билан ўраб яшай олмайди. Айни пайтда, аҳвол шундай экан, деб қўл ковуштириб ўтириш ҳам тўғри келмайди, бундай таҳдидларга жавобан, биз ҳам, содда бўлмасдан, зарур чора-тадбирларни кўришимиз керак,— деб таъкидлади давлатимиз раҳбари.— Яхши биламиз, халқимиз оққўнгил, содда ва ишонувчан. Матбуотда босилган, телевидениедан, радиодан айтилган гапларга ишонч билан қарайди. Четдан туриб бизга қарши иш олиб бораётган информацион марказлар ҳам шундан фойдаланиб қолишга уринади”².

Демак, бизга қарши иш олиб борадиганлар ОАВдан қандай фойдаланади, деган саволга мухтасар жавоб топишга ҳаракат қиламиз. Бу борада мавзуга кенгроқ ёндашамиз. Яъни, четдан “ахборот хуружи” қилишларидан ташқари ўзимиз ҳам қай даражада бўлмасин хатоликларга йўл қўймайапмизми, бундан ўз ўқувчиларимиз қай даражада бўлса-да маънавий зарар кўрмайптими, деган саволга очиқча жавоб беришимиз мақсадга мувофиқдир. Модомики, одамлар матбуотга кўпроқ ишонч билан қарар экан, демак, газетада чиққан имловий хатолар, ғализ жумлалар, мантиқсиз фикрлар, нотўғри атама ва иборалар ўқувчини саводсиз қилиб қўйиши, фикрини чалғитиши турган гап. Сўнгги пайтларда баъзи нашрларда шундай камчиликларга йўл қўйилаётгани таассуфли ҳолдир.

Шуни айтиш жоизки, ахборот-психологик таъсир асосан ОАВ, хусусан, радиоэшиттиришлар орқали кўпроқ амалга оширилади. Бузғунчи ғояларга эга айрим кимсалар ОАВнинг ана шу кучидан ғаразли мақсадлари йўлида устомонлик билан фойдаланишга ҳаракат қиладилар.

² Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 12-13 б.

Айрим радиоэшиттиришлардаги савияси ҳаминқадар гаплар, ғализ жумла ва иборалар тингловчига маънавий озиқ бериш ўрнига унинг онгига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бундан ҳам ёмони: четдан “ахборот хуружи” қилувчилар асосан радиодан “самарали” фойдаланиб келаётганидан кўз юма олмаймиз. Айниқса, “Америка овози”, “Би-би-си”, “Озодлик”, “Машҳад” каби хориж радиолари, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи айрим республикалар телерадиоканаллари Ўзбекистон ҳақида кўпинча бирёқлама фикрларга асосланган ахборот бериши ва бу билан унинг тингловчилари онгига салбий таъсир ўтказишга ҳаракат қилаётгани сир эмас. Улар ўзларини ҳақиқатпараст қилиб кўрсатишга устомон бўладилар. Шу ўринда профессор Санжар Содикнинг қуйидаги сўзлари ўринлидир: “айирмачилик билан шуғулланиш ҳозирги замон журналистининг ҳам, радиосининг ҳам вазифалари доирасига кирмаса керак”³. Хориж радиосининг Ўзбекистон ҳаётига оид ҳар қандай “қоғозга ўралган” ахбороти замирида қандайдир ғаразли мақсадлар ётганини тўғри англамоқ зарур.

Миллионлаб томошабинлар аудиториясига эга бўлган телевидение ҳақида ҳам шундай фикрлар айтиш мумкин. Яъни, айрим телекўрсатувларда “ўтиб кетадиган” мантиқсиз гаплар, савияси ҳаминқадар лавҳалар томошабинга салбий таъсир кўрсатишини изоҳлашга ҳожат йўқ.

Республикамызда Россия телеканаллари катта қизиқиш билан кузатилади. Кеча-ю кундуз узлуксиз кўрсатувлар намоиш этиладиган мазкур каналларда эътиборга молик кўрсатувлар талайгина. Шу билан бир қаторда ўта беҳаё ёки қон тўкиш каби зўравонликни тарғиб этадиган, бир сўз билан айтганда – миллий менталитетимизга асло мос келмайдиган лавҳалар ҳам бериладики, уларнинг маънавий зарарини ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайди.

Интернетнинг салбий жиҳатлари: хоҳлаган одам исталган ахбороти билан виртуал майдонга тўсиқсиз кириши мумкин. Бунда биринчи галда, назорат

³ Санжар Содик. Радиожурналистика асослари: аудиовизуал журналистика. Ўқув қўлланма. –Т.: Мумтоз сўз, 2010. – 72 б.

йўқлигидан фойдаланиб қоладиган бузғунчилар кўпаяди. Натижада интернет бузғунчилик, кўпоровчилик ғояларини, порнография ва бошқа иллатларни тарғиб қилувчи “макон”га айланиб қолиши мумкин. ОАВ сифатида интернетнинг ижобий ва салбий томонлари талайгина. Унда аввало ахборот тайёрлаш ва тарқатилиши арзон, давлат чегараларидан бемалол ўтиб кетаверади. Интернет орқали амалга ошириладиган ахборот хуружларининг олдини олиш жуда мушкул⁴. Шундан фойдаланган айрим кимсалар ғаразли мақсадларини интернет орқали амалга ошириши оммавий тус олмоқда. Улар ҳар томонлама маънавий таҳдид қилишга уринмоқдалар. Хўш, маънавий таҳдид нима? Нега айнан шундоқ таҳдид қилишяпти, деган саволга “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобидан мухтасар жавоб топиш мумкин. “Маънавий таҳдид деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидаи қатъи назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан рухий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва информацион хуружларни назарда тутиш лозим,— деб ёзади муаллиф.— Агарки масалага амалий кўз билан қарайдиган бўлсак, маънавиятимизга қарши қаратилган ҳар қандай хуруж — бу миллатимизни миллат қиладиган, асрлар, минг йиллар давомида аجدодлардан авлодларга ўтиб келаётган ўзига хос ва ўзига мос хусусиятларга, миллий ғурур, миллий ифтихор туйғусига, бизни доимий равишда тадрижий таракқиётга чорлайдиган, шу йўлдаги барча асорат ва иллатлардан халос бўлиб, озод ва фаровон ҳаёт барпо этишдек эзгу мақсадларимизга катта зарба берадиган мудҳиш хавф-хатарларни англатади”⁵.

Шуни айтиш жоизки, бугунги кунда айрим оммавий ахборот воситалари ахборот-психологик уруш олиб бориш воситасига ҳам айланиб қолмоқда.

⁴ Мўминов Ф.А. Оммавий ахборот воситалари ва ахборот қарама-қаршилиги. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

⁵ Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. —Т.: Маънавият, 2008. — 13-14 б.

Хўш, ахборот уруши ўзи нима? “Ахборот уруши” иборасининг асосчиси физик олим Томас Рон ҳисобланади У 1976 йилда ахборотни ҳарбий кучларнинг энг заиф бўғини деб таърифлаб, ушбу масалага барча давлат миқёсидаги масъул кишилар эътиборини қаратди. Шундан буён бу атаманинг аҳамияти кундан кунга кучайиб келмоқда. Айрим мутахассислар “ахборот уруши”ни шундай таърифлайдилар: “Ахборот уруши деб, ижтимоий, сиёсий, этник ва бошқа тизимларнинг моддий ютуққа эга бўлиш мақсадида бири-бирига очиқ ва яширин мақсадли ахборий таъсирларга айтилади. Шу билан бир каторда ахборот урушини деб янада рақиб устидан ахборий ҳукмронликка эришиш ва шунинг эвазига унга моддий, мафкуравий ёки бошқача зарар етказиш учун давлатнинг ҳарбий кучлари, ҳукумати ҳамда хусусий ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган тадбирлар ва операциялар мажмуасига айтилади”⁶.

Модомики, бугунги замонавий ОАВ зиммасига тезкор ахборот тўплаш ва тарқатишдек масъулиятли вазифадан ташқари мамлакат халқини, айниқса, ёш авлодни турли ахборот хуружларидан, мафкуравий таҳдидлардан ҳимоя қилиш масъулияти ҳам юкланаётган экан, Юртбошимиз таъбири билан айтганда, “журналистларимиз ўз маҳорати, билим ва истеъдоди ҳисобидан замонавий ахборот воситаларининг имкониятлари, ахборот тўплаш ва уни оммага етказишнинг усул-услуглари ҳақида етарли малака ва кўникмаларга эга. Бу соҳанинг сир-асрори ҳаммадан ҳам кўра уларга яхши маълум. Лекин шу борада қилинаётган ишлар бугунги кун талабларига жавоб берадими-йўқми?”⁷ Зеро, ҳозирги кунда ғоявий мухолифлар маънавиятимизга, айниқса ёшларимиз онгини “ахборот хуружлари” билан захарлашга уринмоқдалар. Улар “оммавий маданият” ниқоби остидаги таҳдид ва таъсирларини тобора авж олдирмоқда. Бунга бефарқ қараш асло мумкин эмас.

⁶ Қаранг: Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. 2-нашр. –М.: Горячая линия. Телеком. 2006. – 203 б.

⁷ Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 11-12 б.

Гаразли мақсадларни кўзлаб амалга ошириладиган ахборот уруши пухта ўйланган ҳолда амалга оширилади. Бу борада психологик, электрон ва бошқа усуллардан фойдаланадилар. Ахборот урушини амалга ошириш учун катта меҳнат сарфланмайди, қимматбаҳо қуролларга ҳожат қолмайди. Бу урушда давлат чегараларининг аҳамияти қолмайди ҳисоби. Ахборот қуролининг кенг ва тор маънолари бор. Кенг маънода – рақибни керакли йўналишда фикрлашга ундайдиган, унинг нуқтаи назарини ўзгартиришга қодир бўлган ва керакли ахборот ёрдамида амалга ошириладиган ҳаракатлардир. Тор маънода – рақибнинг ахборот захиралари устидан назоратни таъминлайдиган ва унинг телекоммуникациялари тизимларига зарар етказадиган техникавий усуллар ва технологиялар. Демак, ахборот қуроли – бу рақибнинг ахборот ва бошқарув тизимларига таъсир этувчи махсус мослама ва воситалар. Табиийки, ахборот технологиялари ривожланган мамлакатлар томонидан бундай қуролдан фойдаланиш имкониятлари жуда кенг⁸.

Ахборот майдонида давом этаётган курашлардан асосий мақсад – миллий манфаатлар ҳимоясидир. Ахборот хуружининг “тиғи” асосан маънавиятимиз, миллий қадриятларимизни емириб ташлашга қаратилган бўлади. “Бу Шарқ ёки Ғарб мамлакатлари бўладими, олис Африка ёки Осиё қитъаси бўладими – жаҳоннинг қайси бурчагида бўлмасин, маънавиятга қарши қандайдир таҳдид пайдо бўладиган бўлса, ўзининг бугунги куни ва эртанги истиқболини ўйлаб яшайдиган ҳар бир онгли инсон, ҳар бир халқ ташвишга тушиши табиий, албатта. Бу ҳақда гапирганда, фақат битта миллат ёки халқ ҳақида фикр юритиш масалани ўта тор тушуниш бўлур эди, – деб таъкидлайди давлатимиз раҳбари. – Яъни, бу ўринда сўз фақат бизнинг маънавиятимизга қарши қаратилган тажовузлар ҳақида, азалий фазилатларимиз, миллий қадриятларимизни ана шундай хужумлардан асраш хусусидагина бораётгани йўқ. Муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган ушбу муаммони кенг миқёсда, дунёнинг барча мамлакатлари ва халқлари ҳаётига дахлдор масала

⁸ Қаранг: Мўминов Ф.А. Оммавий ахборот воситалари ва ахборот қарама-қаршилиги. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

сифатида ўрганиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш мақсадга мувофиқдир”⁹. Ривожланган мамлакатлар томонидан ахборот тарқатишдан мақсадлар нимадан иборат, деган саволга оддий жавоб шу: ўз турмуш тарзини ташвиқот қилиш орқали ғоявий ҳукмронликка эришишдир. Бугунги кунда ахборот оқимлари ҳаддан ташқари жадал тус олмоқда. Сўнгги эллик йил ичида дунё бўйлаб айланадиган ахборот ҳажми миллион мартага кўпайгани ва у илғор технология воситасида кундан кунга янада ошиб бораётгани кузатилмоқда.

Баъзи ривожланган давлатлар кучли ахборот технологияларидан аввало ўз манфаатига хизмат қиладиган ахборотларни тарқатиш учун фойдаланмоқда. Бу билан бошқа мамлакатлар устидан ғоявий, сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳукмронлик қилишга уринаётгани кўриниб турибди. Дунёга ҳукмронлик қилишга интилаётган баъзи қудратли давлатлар бу мақсадига эришиш учун аввало “инсон ҳуқуқлари” ёки “демократия” ниқоби остида ўз мафкураси ва ғояларини бошқа мамлакатлар ва халқлар ўртасида кенг тарқатиш ва тарғиб қилишга ҳаракат қилмоқда. Глобаллашган дунёда ривожланаётган давлатлар миллий хавфсизлигига “ахборот хуружлари” орқали таҳдид қилиниши аллақачон ўз исботини топган. “Ахборот хуружи” турли йўллар билан амалга оширилаётгани кузатилмоқда. Масалан, ёлғон ахборот тарқатиш, ижтимоий онгни манипуляция қилиш, миллий-маънавий қадриятларни емириб ташлаш, етти ёт бегона ғояларни сингдириш, халқнинг тарихий хотирасини бузиш ва ўзгартиришга қаратилган мафкуравий таҳдидлар айрим хориж радиолари ва интернет сайтларида яққол сезилиб туради.

Шу йўсинда бузғунчилар “рангли инқилоб”ни амалга оширишга ҳаракат қилади. Рангли инқилоб – қонуний ҳукуматни ноқонуний йўл билан ағдариб ташлаш, демакдир. Сўнгги йилларда бундай ҳол Сербия, Грузия, Украина, Қирғизистон давлатларида кузатилди. Рангли инқилоблар кўпинча Ғарбнинг кучли ахборий босими асосида амалга оширилади. Бу ғаразли ишда замонавий коммуникация воситаларидан усталик билан фойдаланадилар. Шу

⁹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 13 б.

ўринда айтиш жоизки, Ўзбекистон мустақилликка эришганидан буён унга ҳар томонлама “ахборот хуружлари” қилинмоқда. Бу ахборот тажовузи гоҳо “демократия ва инсон ҳуқуқлари бузилмоқда” деган сийқаси чиққан шиорлар остида амалга оширилаётгани яхши маълум. Бундай “ахборот хуружлари”га қарши курашмоқ учун ҳар бир онгли инсон ва ватанпарвар ёшлар лоқайд бўлмаслиги, фаол фуқаролик позициясига эга бўлиши, ҳар қандай бўҳтон ва уйдирмаларга қарши ҳозиржавоблик билан курашмоғи лозим. Бу курашда асосий омил – миллий истиқлол ғояси бўлиши мақсадга мувофиқдир. “Ватан ва халқ манфаатларини ҳимоя қилиш, ёш авлодимизни турли тажовузлардан асрашда фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш бугунги кунда ҳар қачонгидан ҳам чуқур мазмун ва аҳамият касб этмоқда,– деб таъкидлади Давлат раҳбари.– Бу борада муайян ишлар амалга оширилаётганини эътироф этган ҳолда, айтиш зарурки, ҳали яна жуда кўп иш қилишимиз лозим. Биз одамларнинг фикрини бошқариш эмас, аксинча, уларнинг дунёқарашини кенгайтириш ва юксалтириш тарафдоримиз. Яъни, ўзини кимнинг авлоди эканини, қандай буюк маънавий мероснинг вориси эканини яхши англайдиган ва улуғ аجدодларининг меросига муносиб бўлиб, ўз ақл-заковати ва соғлом ҳаётий қарашларига таяниб яшашга интиладиган ёшларни камол топтиришда халқимиз, жамоатчилигимиз оммавий ахборот воситаларидан кўп нарса кутишга албатта ҳақлидир”¹⁰.

Дунё ахборот маконида баъзи қудратли давлатлар ҳукмронлик қилишга интилади. Ривожланаётган мамлакатлар эса кўпроқ ўзини ҳимоя қилишга мажбур бўлади. Акс ҳолда, ўша мамлакат катта маънавий зарар кўриши ҳеч гап эмас. Бундай маънавий таҳдидларнинг олдини олиш учун энг самарали йўллардан бири – ахборот истеъмолчиларида, айниқса, ҳали онги тўла шаклланиб улгурмаган ёшларда кучли мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш ва уни муттасил ривожлантириб бориш зарур. Хорижий радиолар орқали

¹⁰ Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини ақс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 11 б.

килинадиган ахборот ҳужумидан ҳимояланиш учун энг самарали йўл – маҳаллий ОАВдан унумли фойдаланишдир. Яъни, ахборот хуружларига қарши миллий газета, радио ва телевидениемиздан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Шу ўринда мутахассислар “ахборий қурол” тушунчасига шундай тавсиф беришади: кенг маънода ахборий қурол – ўзга мамлакат фуқароларининг маълум бир йўналишда фикрлашга ундайдиган, унинг нуқтаи назарини ўзгартиришга қодир бўлган ва керакли ахборот ёрдамида амалга ошириладиган ҳаракатлар. Тор маънода эса ахборий қурол – рақибнинг ахборот захиралари устидан назоратни таъминлайдиган ва унинг телекоммуникациялари тизимларига зарар етказа оладиган техникавий усуллар ва технологиялардир. Хорижий оммавий ахборот воситалари муттасил тарқатадиган ахборот хуружидан ҳимояланиш йўллари қуйидагича изоҳланади: миллий ахборот инфратузилмасини замон талаблари даражасига кўтариш, миллий оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш, оммавий ахборот воситалари фаолиятида дунёвий давлатлар қабул қилган журналистиканинг сифат стандартларига риоя қилиш, миллий қадриятларни сақлаш ва ривожлантириб бориш мақсадга мувофиқдир. Хорижий оммавий ахборот воситалари орқали тарқатиладиган баъзи ахборотлар орқали одамлар онгини манипуляция қилишга ҳаракат қиладиган кучлар талайгина. Улар айниқса ёшлар онгини захарлашда турли усуллардан фойдаланадилар. Айтайлик, сиёсий латифалар, миш-мишлар, уйдирмалар, таниқли шахсларни обрўсизлантириш, атай мантиқий хатоларга йўл қўйиш, сохта рейтинг ва сўровлар ўтказиш, қайта-қайта такрорлаб мажбурий ишонтириш, сохта хабарлар, баъзи расмларни монтаж қилиш, атай ёлғон гапларни тарқатиш орқали қизиқувчан ва ишонувчан ёшлар онгини забт этишга ҳаракат қилинади¹¹. Шундай шароитда барча журналистлар ахборот маконида ўз ўрнига эга бўлиш билан бир қаторда юртини турли ахборий ҳужумлардан

¹¹ Қаранг: Мўминов Ф.А. Оммавий ахборот воситалари ва ахборот карама-қаршилиги. /Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

химоялашга ҳаракат қилиши тақозо этилади. Ахборот маконида адолатли кураш маърифий кучда намоён бўлади. Шу маънода, Ўзбекистон ахборот маконининг ўзаро ҳамкорлик имкониятлари кенгайишидан, ҳақиқий миллий, маърифий, хавфсиз майдон бўлиб қолишидан манфаатдордир¹²

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, ҳозирги даврда дунё ахборот маконида ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш энг аввало мамлакатимиз тинчлиги ва осойишталигини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Бу саъй-ҳаракатлар ўз навбатида келажагимиз бўлмиш ёш авлод онгини ёт ғоялардан химоя этишга, уларда мафкуравий иммунитетни шакллантириб бориш ҳамда Ватанга садоқат руҳида камолга етказишда ҳам муҳим омил ҳисобланади. Эртанги кунимизнинг моҳияти асосан эзгу мақсадлар сари интилиш бўлар экан, бунда интернет каби замонавий технологиялар фақат яхшиликка, тинч ва осойишта ҳаётга хизмат қилиши керак. Бу эса эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучлари ёшларнинг шиорига айланмоғи лозим. Ахборот соҳасидаги глобаллашув бугунги кунда ўзининг кўп ижобий жиҳатларини намоён этиш билан бирга қатор муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда. Бу айниқса ёшлар онгига турли даражада таъсирини ўтказаяётганига жиддий эътибор қаратишни тақозо этади. Шундай вазиятда дунёда тобора кучайиб бораётган турли маънавий таҳдидларнинг олдини олиш, “оммавий маданият”нинг зарарли таъсиридан ёшлар онгу тафаккурини химоя қилиш ҳаётий заруратга айланган. Мамлакатимиздаги асосий миллий телерадиоканаллар аҳолининг холис ва ҳаққоний ахборотга эга бўлиш ҳуқуқини таъминлаш, юртдошларимизнинг маданий савияси, билим ва дунёқарашини ошириш, қадимий анъаналаримиз, тарихий меросимизни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, шу билан бирга, фуқароларимиз онгида демократик қадриятлар, гражданлик позициясини шакллантириш, ёш авлодни ватанпарварлик ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш йўлида муносиб хизмат қилаётир.

¹² Қаранг: Абдуазизова Н. Ахборот майдони химояси. //Ўзбекистон матбуоти, 2010. 1-сон, 27 б.

Бобга хулоса сифатида айтиш мумкинки, ҳозирги даврда матбуот, оммавий ахборот воситалари шундай қудратли кучга айланмокдаки, ўз келажагани ўйлайдиган ҳар қайси халқ ва миллат буни сезмаслиги, ҳис этмаслиги мумкин эмас. Шу сабабли ҳам оммавий ахборот воситаларини замон талаблари асосида ривожлантириш, матбуот ва сўз эркинлиги принципларини амалда таъминлашга эришиш, матбуотда танқид руҳини кучайтириш энг муҳим мақсадлардан бири бўлиб қолмокда.

ХУЛОСА

Бугунги кунда жамият ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлаш – давр талабига айланган. Буни биз 2-босқичда ўтилган “Очиқ ахборот тизимларида ахборий-психологик хавфсизлик” дарсида ҳам чуқур тушунмиз. Ахборот-психологик хавфсизликнинг объекти, бу соҳадаги хавф-хатарлар ва бу борада амалга ошириладиган ишлар, уни мудом амалга оширишдаги принципиал ёндашувлар, ахборот-психологик хавфсизликнинг йўналишлари назарий жиҳатдан ўрганилиши мақсадга мувофиқдир. Малакавий-битирув ишимизда биз мавзуга ана шу нуқтаи назардан ёндашдик.

Ахборотнинг турли шакллари, ўзига хос хусусиятлари ва хоссалари, улар бажарадиган асосий функцияларини ҳам мазкур курсда атрофлича ўрганган эдик. Ахборот инсонга бирор янгилик бериш билан бир қаторда унинг онгини чалғитиши ҳам мумкин экан. Бунда ахборий муҳитнинг шахс, жамият, давлатга мафкуравий таъсирини ҳар томонлама ўрганиш талаб этилишини илмий жиҳатдан ўрганганмиз.

Ишда ахборот соҳасидаги глобаллашув моҳияти ва асосий жиҳатларига алоҳида эътибор қаратилди. Бу глобаллашув шароитида миллий хавфсизлик масалалари ҳам қанчалик муҳим ўрин тутиши аниқ мисоллар воситасида кўрсатилди. Шунини айтиш жоизки, ахборот инсоният тараққиётининг универсал инструменти, замонавий жамият ривожланишининг асосий манбаларидан, умуминсоний ва миллий қадриятлардан биридир.

Ишнинг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги, тадқиқотнинг илмий янгилиги мақсади ва вазифалари амалий аҳамияти атрофлича баён этилган.

Малакавий-битирув ишимизнинг биринчи боби “Ахборотлашган жамият: муаммо ва ечимлар” деб номланиб, унинг биринчи фаслида жамиятни ахборотлаштиришнинг ҳуқуқий асослари кўрсатилди. Ушбу бобнинг иккинчи фаслида ахборотлашган жамият тараққиётининг назарий жиҳатлари асосланиб, тўпланган тажрибалар амалий жиҳатдан кўрсатилди.

Ишнинг иккинчи боби “Ахборот глобаллашуви шароитида мафкуравий таҳдидлар” деб номланиб, унинг биринчи фаслида асосан ахборот глобаллашувининг ижобий ва салбий жиҳатларига эътибор қаратилди. Ушбу бобнинг иккинчи фаслида жаҳон ахборот майдонида ғоялар кураши ҳақидаги маълумотлар тадқиқ этилди.

Умумлашма фикр сифатида қуйидаги тавсиялар берилади:

1. Ҳар бир талаба ахборот-психологик хавфсизликка оид адабиётларни, бунда биринчи галда методологик адабиёт сифатида Президентимиз Ислом Каримов асарларини чуқур ўрганиб бориши лозим;
2. Бўлғуси журналистлар ахборотлашган жамият тараққиётини ҳуқуқий жиҳатдан пухта ўрганишлари зарур;
3. Кундалик газеталарни, телекўрсатувларни кузатиб бориш орқали ахборот глобаллашуви шароитида мафкуравий таҳдидларга қарши курашда устоз журналистларнинг маҳорат мактабини ўрганиб боришимиз зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. –Т.: Ўзбекистон, 1996. – 364 б.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т.2. –Т.: Ўзбекистон, 1996. – 380 б.
3. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. –Т.: Ўзбекистон, 1996. – 366 б.
4. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. –Т.: Ўзбекистон, 1996. – 349 б.
5. Каримов И.А. Янгича фикрлаш – давр талаби. Т.5. –Т.: Ўзбекистон, 1997. – 384 б.
6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. Т.6. –Т.: Ўзбекистон, 1998. – 429 б.
7. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т.7. –Т.: Ўзбекистон, 1999. – 410 б.
8. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8. –Т.: Ўзбекистон, 2000. – 528 б.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т. 9. –Т.: Ўзбекистон, 2001. – 432 б.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. –Т.: Ўзбекистон, 2002. – 432 б.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. –Т.: Ўзбекистон, 2003. – 320 б.
12. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т. 12. –Т.: Ўзбекистон, 2004. – 400 б.
13. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. Т. 13. –Т.: Ўзбекистон, 2005. – 448 б.
14. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. Т. 14. –Т.: Ўзбекистон, 2006. – 280 б.

15. Каримов И.А. Жамиятни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезон ва мақсадидир. Т. 15. – Т.: Ўзбекистон, 2007. – 320 б.

16. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т. 16. –Т.: Ўзбекистон, 2008. – 368 б.

17. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 176 б.

18. Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 24 б.

19. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.

20. Каримов И.А. Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор. //Моҳият, 2009 йил 3 июль.

21. Каримов И.А. Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. //Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.

22. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т.: Ўзбекистон, 2010.

23. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг БМТ саммити мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисидаги нутқи. //Халқ сўзи, 2010 йил 21 сентябрь.

24. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. //Халқ сўзи, 2010 йил 13 ноябрь.

25. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг коллектив хавфсизлик шартномаси ташкилоти (ОДКБ) коллектив хавфсизлик кенгашининг мажлисида сўзлаган нутқи. //Халқ сўзи, 2010 йил 14 декабрь.

26. Каримов И.А. Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига. //Халқ сўзи, 2012 йил 27 июнь.

27. Каримов И.А. Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. // www.uza.uz 07.12.2012.

28. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги қонуни. Ахборот ва ахборотлаштиришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. –Т.: Адолат, 2008.

29. Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги (янги таҳрири) қонуни. Ахборот ва ахборотлаштиришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. –Т.: Адолат, 2008.

30. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги қонуни. Ахборот ва ахборотлаштиришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. –Т.: Адолат, 2008.

31. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 22 сентябрдаги “Давлат ва хўжалик бошқаруви органларининг жамоатчилик билан алоқаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 203-қарори. Ахборот ва ахборотлаштиришга оид норматив ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. –Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2008 й.

32. Азизхўжаев А. Ғурурнинг-ку чегараси йўқ, андишанинг-чи? //Миллий тикланиш, 2009 йил 20 май.

33. Бегматов А. Глобаллашув, миллий маънавият ва ахборот тизимлари. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.

34. Дўстмуҳаммад Х. Глобаллашув даври ва ахборот макони. //Ўзбекистон матбуоти, 2007 йил 3-сон.

35. Зокиров Б. Глобаллашув зиддиятлари. //Тафаккур, 2004 йил 1-сон.

36. Миллий истиқлол ғояси. Т., “Ўзбекистон”, 2005.

37. Миралимов Ш., Эшбеков Т. Журналистика, маънавият, жамият. –Т.: Ўзбекистон, 2010.

38. Мўминов Ф.А. Ахборот хавфсизлиги ва ижтимоий тараққиёт. //Ўзбекистон матбуоти, 2007 йил 6-7-сонлар.
39. Пахрутдинов Ш. Тараққиётга таҳдид: назария ва амалиёт. –Т.: Akademiya, 2006.
40. Расулов А. Глобал жараёнлар ва маънавият. //Ўзбекистон матбуоти, 2008 й. 5-6 сон
41. Саидов У. Глобаллашув ва маданиятлараро мулоқот. –Т.: Академия, 2008.
42. Суюнов А. “Оммавий маданият” кўланкаси. //Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2010 йил 21 май.
43. Тошбоев О. Ёшлар ва маънавий тарбия: “Оммавий маданият” таҳдиди ва унга қарши кураш зарурати. //Ўзбекистон матбуоти, 2008 йил 5-6 сон, 43-44 б.
44. Февраль воқеалари. –Т.: Ўзбекистон, 1999. – 5-6 б.
45. Эшбеков Т. Ахборот-психологик хавфсизлик: назария ва амалиёт. Ўқув қўлланма. –Т.: ЎзМУ, 2013.
46. Ўсаров О. Ахборотлашаётган жамият талаблари: конун, ижро, масъулият. //Ўзбекистон матбуоти, 2008 йил 3-сон.
47. Қўчқор Норқобил. Онгни заҳарлаш йўлидаги кураш ёхуд жаҳонни тобе этиш даъвосидаги мафкуравий хуружлар. //Даракчи, 2009, 21 май.
48. Ҳотамов Ғ. Тарихнинг қонли ва кўзёшли саҳифалари. – Т.: Адолат, 2004. – 13-16 б.